

Bakalářská práce

Sociálně slabá rodina jako faktor rozvoje poruch chování a emocí

Studijní program:

B0111A190016 Speciální pedagogika

Autor práce:

Nikola Lemberková

Vedoucí práce:

Mgr. Eliška Helikarová

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Liberec 2023

Zadání bakalářské práce

Sociálně slabá rodina jako faktor rozvoje poruch chování a emocí

<i>Jméno a příjmení:</i>	Nikola Lemberková
<i>Osobní číslo:</i>	P20000161
<i>Studijní program:</i>	B0111A190016 Speciální pedagogika
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

Cíl bakalářské práce: Popsat charakteristiky sociálně slabých rodin jako faktoru rozvoje možných poruch v chování a emocích u dětí staršího školního věku.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Kazuistika, dotazník.

Při zpracování bakalářské práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucí práce

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce: tištěná/elektronická
Jazyk práce: Čeština

Seznam odborné literatury:

- HELUS, Z., 2004. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-888-0.
- JEDLIČKA, R., 2017. *Psychický vývoj dítěte a výchova: jak porozumět socializačním obtížím*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0096-5.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., 2003. *Mládež a delikvence*. 2. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-771-X.
- NAVRÁTIL, S., MATTIOLI, J., 2011. *Problémové chování dětí a mládeže: [jak mu předcházet, jak ho eliminovat]*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3672-3.
- PIAGET, J., INHELDER, B., 2010. *Psychologie dítěte*. 5. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-798-5.
- POKORNÁ, V., 2010. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. 4. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-817-3.
- PUGNEROVÁ, M., KVINTOVÁ, J., 2016. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5452-9.
- SOBOTKOVÁ, I., 2012. *Psychologie rodiny*. 3. aktual. a dopl. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0217-2.

Vedoucí práce: Mgr. Eliška Helikarová
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce: 3. dubna 2022
Předpokládaný termín odevzdání: 28. dubna 2023

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Pavel Kliment, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 13. června 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 - školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí své práce Mgr. Elišce Helikarové za podporu a rady během psaní této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem účastníkům praktické části, kteří mi pomohli dokončit výzkum.

Anotace

Autorka bakalářské práce se věnuje sociálně slabé rodině a zaměřuje se na problematiku poruch chování a emocí u dětí. Cílem práce je charakterizovat tuto rodinu a analyzovat její vliv na vývoj dětí staršího školního věku.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část obsahuje tři hlavní kapitoly. První kapitola se zabývá psychologickým vývojem dítěte. Jsou v ní popsány jednotlivá vývojová období včetně změn, kterými si dítě prochází. Druhá kapitola se zaměřuje na rodinu, její charakteristiku, funkci a rozdělení podle typů. V této kapitole je také zdůrazněna emoční vazba, která je pro život dítěte zásadní. Autorka bakalářské práce do této části zařadila i výchovu dítěte, včetně výchovných stylů, nástrojů a determinantů výchovy. Třetí kapitola se týká poruch chování, které autorka rozděluje na specifické a nespecifické. Dále se v teoretické části zaměřuje na poruchy emocí, kde představuje základní z nich, jako je stres, frustrace a konflikt. Na závěr autorka představuje pojem sociálně aktivizační služba.

Pro potřeby praktické části autorka provedla výzkumné šetření sociálně slabých rodin v oblasti Jičínska, ve kterém zjišťuje jejich současnou situaci. Pomocí dotazníkového šetření byl proveden výzkum, který je následně doplněn o kazuistiky dětí středního školního věku. Závěr shrnuje výsledky celého výzkumu a následné doporučení.

Klíčová slova: výchova, rodina, poruchy chování, formy poruch chování, poruchy emocí, formy poruch emocí

Annotation

The author of the bachelor's thesis deals with socially weak families and focuses on the issue of behavioral and emotional disorders in children. The aim of the thesis is to characterize this family and analyze its influence on the development of children of older school age.

The work is divided into a theoretical and a practical part. The theoretical part contains three main chapters. The first chapter deals with the psychological development of the child. It describes the individual developmental periods, including the changes that the child goes through. The second chapter focuses on the family, its characteristics, function and division by types. This chapter also emphasizes the emotional bond that is essential to a child's life. The author of the bachelor's thesis also included child education in this part, including educational styles, tools and determinants of education. The third chapter concerns behavioral disorders, which the author divides into specific and non-specific. Furthermore, in the theoretical part, it focuses on emotional disorders, where it presents the basic ones, such as stress, frustration and conflict. At the end, the author introduces the term social activation service.

For the needs of the practical part, the author conducted a research survey of socially weak families in the Jičín region, in which she found out their current situation. Research was carried out using a questionnaire survey, which is subsequently supplemented with case studies of children of secondary school age. The conclusion summarizes the results of the entire research and subsequent recommendations.

Key words: education, family, behavioral disorders, forms of behavioral disorders, emotional disorders, forms of emotional disorders

1 OBSAH

1	OBSAH.....	8
2	SEZNAM GRAFŮ	10
3	ÚVOD.....	12
4	TEORETICKÁ ČÁST	13
4.1	PSYCHICKÝ VÝVOJ DÍTĚTE	13
4.1.1	Prenatální období.....	13
4.1.2	Novorozenecké období.....	13
4.1.3	Kojenecké období.....	14
4.1.4	Batolecí věk.....	15
4.1.5	Předškolní období	15
4.1.6	Školní věk.....	15
4.1.7	Dospívání	16
4.2	RODINA.....	18
4.2.1	Charakteristika rodiny a její funkce.....	18
4.2.2	Typy rodiny	19
4.2.3	Charakteristika rodičů.....	20
4.2.4	Rodinná vazba.....	21
4.2.5	Dysfunkce rodiny	22
4.2.6	Výchova dítěte.....	22
4.2.7	Výchovné styly.....	23
4.2.8	Výchovné nástroje.....	25
4.2.9	Determinanty výchovy.....	26
4.3	PORUCHY CHOVÁNÍ A EMOCÍ.....	27
4.3.1	PORUCHY CHOVÁNÍ.....	27
4.3.2	Specifické poruchy chování.....	30
4.3.3	Nespecifické poruchy chování.....	31
4.3.4	PORUCHY EMOCÍ	34

4.4	SOCIÁLNĚ AKTIVIZAČNÍ SLUŽBY	36
5	PRAKTICKÁ ČÁST	38
5.1	Úkoly práce	38
5.2	Metody sběru dat	38
5.3	Kazuistiky	39
5.4	Metoda analýzy dat.....	40
5.5	Etické hledisko průzkumného šetření	40
5.6	Plán práce	40
5.7	Popis výzkumného vzorku	41
5.8	Výsledky průzkumného šetření	41
5.9	Vybrané kazuistiky	61
5.9.1	Kazuistika č. 1 – Chlapec X.....	61
5.9.2	Kazuistika č. 2 – Dívka X.....	63
5.10	Shrnutí	65
5.11	Diskuse	67
5.12	Navrhovaná opatření	68
6	ZÁVĚR	69
7	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	70
8	Seznam příloh	72
9	Přílohy	73

2 SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Počet registrovaných rodin	41
Graf č. 2: Počet registrovaných dětí.....	42
Graf č. 3: Počet registrovaných rodin s jedním dítětem	42
Graf č. 4: Počet registrovaných rodin se dvěma dětmi	43
Graf č. 5: Počet registrovaných rodin se třemi dětmi	43
Graf č. 6: Počet registrovaných rodin se třemi a více dětmi	44
Graf č. 7: Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů ze sociálně slabých rodin	45
Graf č. 8: Možnosti bydlení sociálně slabých rodin	45
Graf č. 9: Zaměstnání rodičů	46
Graf č. 10: Zaměstnání zaměřené na jednoho z rodičů.....	46
Graf č. 11: Typy profesí rodičů ze sociálně slabých rodin	47
Graf č. 12: Počet úplných rodin vedených v sociálně aktivizační službě.....	47
Graf č. 13: Počet rozvedených rodin vedených v sociálně aktivizační službě	48
Graf č. 14: Počet rodin v novém partnerském vztahu.....	48
Graf č. 15: Počet rodin v roli samoživitelů.....	49
Graf č. 16: Počet rodin v roli vdovců.....	49
Graf č. 17: Formy sociální pomoci	50
Graf č. 18: Finanční příspěvky od státu	50
Graf č. 19: Možnosti trávení volného času dětí ze sociálně slabých rodin.....	51
Graf č. 20: Denní režim dítěte	51
Graf č. 21: Dostupnost potřeb pro zájmy dítěte ze sociálně slabé rodiny	52
Graf č. 22: Nedostatky v životě dítěte ze sociálně slabé rodiny	53
Graf č. 23: Vztah dítěte s rodiči	53
Graf č. 24: Vztah dítěte se svými vrstevníky	54
Graf č. 25: Výchovné styly	54
Graf č. 26: Partnerské shody ve výchově	55
Graf č. 27: Využívané formy trestů	55
Graf č. 28: Využívané formy odměn	56
Graf č. 29: Zájem rodičů o emoční stránku dětí ze sociálně slabé rodiny	56
Graf č. 30: Zájem rodičů o studijní výsledky dětí ze sociálně slabé rodiny	57
Graf č. 31: Důvěra mezi rodiči a dětmi	57
Graf č. 32: Pocity dětí ze sociálně slabých rodin v domácím prostředí.....	58

Graf č. 33: Pocity dětí v rámci vzájemných vztahů mezi rodiči.....	58
Graf č. 34: Respekt dětí k rodičům	59
Graf č. 35: Výchovné problémy dětí ze sociálně slabých rodin	59
Graf č. 36: Studijní problémy dětí ze sociálně slabých rodin	60
Graf č. 37: Spolupráce rodin se školou.....	60

3 ÚVOD

Tématem bakalářské práce je sociálně slabá rodina a její vliv na vznik poruch chování a emocí u dětí středního školního věku. V rámci práce autorka rozebere význam rodiny pro život dítěte. Nejprve se zaměří na psychický vývoj dítěte, kde charakterizuje jednotlivá vývojová období. Poté se již bude věnovat charakteristice rodiny, jejich funkcí a rozdělení podle typů rodin.

V současnosti je problematika sociálně slabých rodin čím dál aktuálnější. Díky inflaci a dalším krizovým situacím, ve kterých se stát nachází, čím dál více rodin nemůže vždy dětem poskytnout dobré zázemí a přijetí. Děti mohou být ohroženy.

Autorka považuje rodinné prostředí za jedno z nejdůležitějších součástí života dítěte. Domov je pro ni znamením bezpečného místa, které má pomoci dítěti v jeho rozvoji. Je zřejmé, že pokud je toto prostředí narušeno, může jednodušeji dojít k deprivaci, poruchám emocí a chování. Dítě se nemůže kvalitně rozvíjet, jelikož rodina nemá dostatečné prostředky pro jeho zabezpečení.

Autorka v návaznosti na rodinu také upozorňuje na důležitost výchovy a jejich vlivů na dítě. Se sociálně slabou rodinou se pojí i možný vznik poruch chování a emocí, kterým se autorka bakalářské práce také věnuje a snaží se je charakterizovat.

K volbě tématu autorku velmi inspirovala praxe v sociálně aktivizační službě. Osobně se setkala s dětmi ze sociálně slabých rodin, kde valná většina strádala nejen po stránce materiální, ale především emocionální. Autorka byla překvapená, kolik rodin v současnosti využívá sociálně aktivizačních služeb a nachází se téměř na okraji společnosti.

Druhá část bakalářské práce je praktická v podobě dotazníkového šetření, které je doplněno o vybrané kazuistiky dětí staršího školního věku. Pro svůj výzkum si autorka vybrala rodiny s dlouhodobými nízkými příjmy a nepříznivou sociální situací.

4 TEORETICKÁ ČÁST

V této části autorka bakalářské práce teoretizuje jednotlivé nejdůležitější pojmy týkající se vývojové psychologie, a zároveň definuje pochopení vývojové situace, co všechno má vliv na zdravý vývoj dítěte.

4.1 PSYCHICKÝ VÝVOJ DÍTĚTE

Autoři, zabývající se vývojovou psychologií dítěte (Helus, Vágnerová, Jedlička) uvádí, že psychický vývoj dítěte je u každého velmi individuální a mění se podle působení různých faktorů, díky kterým se od ostatních odlišuje, a zároveň se jim v mnoha směrech podobá. Jedním z faktorů mohou být genetické dispozice, které jsou předpokladem pro rozvoj různých psychických vlastností. Jako dalším faktorem může být i prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Rodina velmi ovlivňuje rozvoj a chování dítěte.

4.1.1 Prenatální období

Prenatální období je úplně první období ve vývoji dítěte. Trvá celkem devět kalendářních měsíců. Tímto obdobím lze nazvat dobu, která uplyne od oplození vajíčka do narození dítěte.

Celkem lze podle Vágnerové (2012) rozlišit tři fáze prenatálního období:

- **Období od oplození do uhnízdění blastocysty a vytvoření tří zárodečných listů** (toto období trvá celkem necelé tři týdny). Konec tohoto období je zakončen vznikem nervové trubice, která je základem pro vznik nervového systému.
- **Embryonální období**, kde dochází k vytvoření všech hlavních základů pro vznik orgánů a trvá do konce prvního trimestru. V tomto období je nejčastěji možný vznik vývojové vady.
- **Fetální období** je charakterizováno dokončováním vývoje orgánových systémů. Trvá od 12. týdne až do narození (Vágnerová 2012, s. 85).

4.1.2 Novorozenecké období

Porod je pro dítě i matku velmi zlomovou událostí, která s sebou nese nové změny. Dítě přestává být součástí mateřského organismu a stává se samostatnou bytostí.

Novorozenecké období trvá jeden měsíc a jedná se především o dobu, kdy se dítě musí adaptovat na nové prostředí. Musí být schopné samo dýchat, přijímat potravu, vyměšovat a udržovat tělesnou teplotu (Vágnerová 2012, s. 113).

Dítě je schopné reagovat pomocí reflexů a vrozených způsobů chování, které jsou určeny k přežití. Dále napomáhají primární orientaci, adaptaci na prostředí a další. Všechny projevy dítěte jsou závislé na jeho biorytmu (Vágnerová 2012, s. 114).

Rané dětství v životě dítěte je obdobím mimořádně rychlého vývoje a má pro budoucnost zásadní význam. Velkou roli zde hraje vytvoření pevné a spolehlivé emoční vazby mezi matkou a dítětem. Matka je v tomto období pro dítě ztělesněním něhy, péče a nepodmíněné lásky. Otec prezentuje pro budoucnost vnější omezení dětské žárlivosti, protože se dítě bude muset přizpůsobit autoritám, se kterými se bude setkávat. V průběhu primárních vztahů projevuje snahu se naučit vnímat určitý řád a pořádek při krmení, koupání a dalším pečování (Jedlička 2017, s. 354).

Novorozenec je závislý na mateřské péči a během tohoto období se postupně mění na sociální bytost, která postupem času připomíná dospělého, jelikož dítě mluví, chodí, myslí, argumentuje a hraje si. Podpora nejbližšího okolí je pro život novorozence velmi důležitá. Zdárný rozvoj dovedností by svou výchovou měli zprostředkovat především oba rodiče (Jedlička 2017, s. 375).

4.1.3 Kojenecké období

Kojenecké období trvá od jednoho měsíce do jednoho roku. V tomto období dochází u dítěte k rozvoji kompetencí, které vedou k osamostatňování dítěte. V prvním roce dochází k velmi individuálním rozdílům u dětí v různých oblastech, jako je prožívání, chování a celkový vývoj. Získání nových zkušeností se odvíjí od vrozených předpokladů dítěte, především temperamentu (Vágnerová 2012, s. 127).

Díky trpělivé starostlivosti a důsledné výchovné péče rodičů je dítě vedeno k tomu, aby přijalo následné pravidelné návyky, které jsou spojené s přijímáním potravy, vyprazdňováním, hygienou, ale i zábavou. Otec může působit především jako představitel hranic, struktur a pravidel, které jsou v rodině stanoveny. Velmi záleží na tom, jak často je v kontaktu se svým vyvíjejícím se dítětem a je schopen pochopit intenzitu dětských přání (Jedlička, 2017, s. 355).

4.1.4 Batolecí věk

Batolecí věk dítěte trvá od jednoho roku do tří let. Toto období je pro dítě velmi významné. Dochází zde k výraznému rozvoji schopností, dovedností a celé osobnosti dítěte. Charakteristickým znakem tohoto období je osamostatňování a uvolňování z různých vazeb. Batole začíná usilovat o sebeprosazení, potvrzení si svých schopností, ale i hranic (Vágnerová 2012, s. 276).

V raném dětství je pro dítě velmi důležité přijetí od otce i matky. Otec by neměl s dítětem soutěžit, ale naopak jej podporovat a akceptovat i neobratné pokusy o zpracování různých úkolů v životě. V nejlepším případě se může stát socializačním vzorem, který staví dobrý základ pro následné emoční odpoutání od matky a budoucí zdravou individualitu (Jedlička 2017, s. 359).

Dokud dítě nedostáhne přibližně pěti let, mají v jeho životě prvořadý význam rodiče. Druhořadý význam jsou pak sourozenci, prarodiče či přátelé. V následujícím období již toto pouto nebývá tak pevné, jelikož dochází k zásadním změnám života dítěte (Jedlička 2017, s. 377).

4.1.5 Předškolní období

Předškolní období je charakterizováno od tří do šesti až sedmi let. Konec této fáze je určen nástupem do školy a je individuální podle vývojového stádia. Dítě v tomto věku stabilizuje vlastní pozici a diferenciuje si vztah ke světu. V jeho poznání mu pomáhá představivost a intuice, která ještě není doprovázena logikou. Dítě své představy směřuje spíše ke svým vlastním možnostem a potřebám. Také má potřebu zvládnout samo nové situace, vytvořit a potvrdit si své kvality. Dítě se také připravuje na život ve společnosti a musí přijmout řád, který je nastavený společností (Vágnerová 2012, s. 448).

4.1.6 Školní věk

Jakmile dítě dosáhne školního věku, dochází v životě dítěte k velkým změnám. Dítě již není pouze členem rodiny, ale stává se zároveň i žákem školy. První momenty školní docházky bývají pro nové prvňáčky spojeny s jistým napětím, očekáváním, ale i stresujícími obavami. Na žáka první třídy začínají být kladeny nové nároky, čeká ho seznámení s novým kolektivem a režimem (Jedlička 2017, s. 378).

Než se dítě vydá v září do školy, dochází obvykle ve funkčních rodinách k náležitě přípravě. Rodiče projevují snahu dítě co nejlépe připravit, aby pro něj byl přechod do základní školy co nejsnazší. Tato přelomová událost je provázána předáváním znaků nové sociální role. Dítě dostane novou aktovku, školní potřeby a ostatní věci, které jsou potřebné s nástupem do první třídy. Pozici žáka si dítě také získá tím, že pravidelně navštěvuje své místo v lavici, kde si musí následně udržovat pořádek a trávit zde čas vyučovacími hodinami (Jedlička 2017, s. 384).

Nově zde dochází k přibývání nových cizích osob s autoritou, které ovlivňují chování dítěte a nastavují požadavky na jistý výkon, kázeň a pracovní pořádek. Z původního přilnutí k paní učitelce dochází s přijetím nové role kamaráda a spolužáka k určité samostatnosti od náhradní rodičovské postavy. Vývojově vyspělejší a nezávislejší postoj vede dítě k aktivitě spoluúčasti ve třídě. (Jedlička 2017, s. 389).

Vágnerová (2012) rozlišuje školní věk do třech fází:

- **Raný školní věk**, který trvá od nástupu do školy až do devíti let. Charakterizuje se změnou sociálního postavení, který má vliv na další vývoj osobnosti a dílčí schopnosti dítěte.
- **Střední školní věk** trvá od desíti do dvanácti let, tedy do doby, kdy dítě musí přejít na druhý stupeň základní školy. Jelikož dítě v tomto období začíná dospívat, dochází zde k různým změnám. Dítě si vytváří pozici ve škole i ve skupině mezi vrstevníky. Jde o období relativního klidu a pohody, kdy se dítě plynule rozvíjí ve všech oblastech s cílem vytvořit si předpoklady pro budoucí proměnu, která zatím probíhá na psychické úrovni.
- **Starší školní věk** probíhá v období druhého stupně základní školy a trvá až do ukončení povinné školní docházky. V tomto období se jedná především o pubescenci, tedy první fázi dospívání, kde dochází k velkým fyzickým i psychickým změnám dítěte.

4.1.7 Dospívání

Období dospívání je přechodné a psychicky náročné období lidského života. Jedná se o přechodnou dobu mezi dětstvím a dospělostí. Jedinec si prochází komplexní proměnou osobnosti. V tomto období dochází ke změnám tělesným, psychickým, ale

i sociálním. Jedinec prožívá emoční rozkolísanost, vnitřní zmatek, a především hledá sám sebe. Dochází k přechodu z dětské závislosti na rodičích na nejistou budoucnost zralého jedince (Jedlička 2017, s. 50).

Vágnerová (2012) rozlišuje období dospívání na dvě váze:

4.1.7.1 Raná adolescence

Toto období se dá jinak charakterizovat i jako období pubescence. Zahrnuje prvních pět let dospívání. Nejvíce výraznou změnou může v tomto období být tělesné dospívání, které se pojí s pohlavním dozráváním (Vágnerová 2012, s. 1008).

Pubescence se objevuje obvykle v období mezi jedenáctým až patnáctým rokem, u každého jedince je to velmi individuální. Chlapci prožívají obvykle pubescenci později. Toto období je charakterizováno především ukončením období dětství. Dítě se dítě začíná připravovat na adolescenci, později dospělost. Pubescence je symbolem velkých ideálů a emoční lability. V tomto období dochází k prudkému citovému a sociálnímu vývoji (Piaget, Inhelder, 2010, s. 264).

Spolu s proměnami myšlení dochází v období pubescence ke změnám v postojích a chování. S kognitivním vývojem úzce souvisí i zvýšená kritika k autoritám a jejich hodnotám. Pubescenti mají zálibu v moralizování. Mají touhu po tom působit nezávisle a dělat dojem na okolí. Již se nechtějí chovat jako dítě, ale zároveň odmítají být stejní jako jejich autority, především rodiče. Primární emoční vazby k rodičům ustupují do pozadí, ale vrstevnické vztahy stoupají. Především je kladen důraz na přijetí mezi vrstevníky (Jedlička 2017, s. 51).

Velkým sociálním mezníkem pro jedince je ukončení povinné školní docházky, ke kterému dochází přibližně v patnácti letech. Dítě se musí rozhodnout, kam se bude v jeho životě dále směřovat, jaké bude jeho budoucí sociální postavení a zaměstnání. V tomto období dochází k hormonálním změnám a výkyvy chování mají na jedince různý dopad (Vágnerová 2012, s. 1009).

4.1.7.2 *Pozdní adolescence*

Pozdní adolescence obvykle trvá od patnácti do dvaceti let. Jedná se o období, které je charakterizováno biologickým dozráním jedince. Obvykle v tomto období dochází k prvnímu pohlavnímu styku. Jedná se o komplexnější psychosociální proměnu. Mění se osobnost jedince a jeho společenská pozice. Emoční chování se stává ustálenější. V tomto období dochází k nástupu do zaměstnání či volbě k pokračování studia (Vágnerová 2012, s. 1010).

Okolí obvykle klade na adolescenta určité nároky a očekává po něm zodpovědnější a samostatnější chování, jelikož se přibližuje k období dospělosti. Soubor potřeb a cílů je u adolescenta naprosto změněn, jelikož do života přichází nová témata a situace jako jsou sex, výkon, svoboda a ekonomická nezávislost (Jedlička 2017, s. 52).

Adolescent po období puberty naprosto změní projevování názorů, citů, postojů a prezentaci vyznávaných hodnot. Klíčový význam pro toto období z hlediska budoucí zralosti má řešení náročných vnitřních úkolů a jejich následné zvládnutí. Jedním z těchto úkolů je schopnost separace, tedy oddělení se od bezpečného místa rodiny a s tím související individuace, tedy jedinečná osobní identita (Jedlička 2017, s. 53).

4.2 RODINA

Pod pojmem rodina si každý představí něco jiného. Co je pro všechny ale společné je to, že je všem velmi dobře známý. Rodinu můžeme definovat jako instituci či sociální prostor, ve kterém jsou nejpevnější nejen emocionální pouta, ale i biologická v podobě krve. V rodinném prostředí dochází k dlouhodobé interakci. Rodina tvoří osobnost jedince. Správně fungující rodina je znamením pro šťastný život dítěte. (Krtičková 2015).

4.2.1 **Charakteristika rodiny a její funkce**

Vymezení definice rodiny je velmi obtížné. Dalo by se říci, že rodina je skupina lidí, se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených vztahů (Sobotková 2012, s. 24).

Dle Koláře (2012, s. 118) rodinu lze definovat jako institucionalizovaný útvar nejméně tří osob, mezi kterými jsou rodičovské, partnerské či manželské vazby. Základem je vždy pár tvořený mužem a ženou, který vychovává nejméně jedno dítě.

Autorka se ztotožňuje s definicí Vágnerové, která píše, že rodina je nejvýznamnější sociální skupinou, která velmi zásadně ovlivňuje vývoj dítěte. Všichni členové rodiny se vzájemně ovlivňují, a často se sobě i nevědomě přizpůsobují. Díky rodině dítě získává různé zkušenosti, které mění způsob, jakým bude dítě zpracovávat a reagovat na další informace. Rodina by měla také sloužit jako citové zázemí pro dítě, které je zdrojem jistoty a bezpečí. Rodina ovlivňuje dítě biologicky, ale i sociálně. Prostředí v rodině určuje, jaké schopnosti a dovednosti jsou oceňovány, a naopak upozaděny. V dítěti se odráží hodnotový systém obou rodičů (Vágnerová 2012, s. 20).

Z publikace Pugnerové a Kvintové vyplývá, že základem pro kvalitní vývoj dítěte je úplná a funkční rodina. Plní řadu *biologických* a *reprodukčních* (včetně ochranných), *ekonomických* (zajištění domácnosti), *sociálních* (uvedení dítěte do společnosti), *emocionálních* a *výchovných* funkcí. Rodinu lze považovat za nejdůležitější sociální skupinu, ve které dítě žije. Rodina poskytuje dítěti zázemí, uspokojuje jeho základní potřeby a zprostředkovává mu zkušenosti.

Dítě ke svému vývoji potřebuje především citovou vřelost a lásku. Pokud se dítěti dostává sympatií a citové podpory, vynahradí to i nedostatek jiných psychických prvků, jako je třeba nedostatek smyslových podnětů, hraček, výchovy či vzdělávání. Pokud je rodina v některém směru dysfunkční, zůstanou některé potřeby dítěte neuspokojeny a rodina se naopak stává zdrojem zátěže pro dítě.

V primární rodině se dítě naučí rozpoznat, jestli je svět dobrý či zlý. Získá zde pocit základní důvěry a bezpečí. Tento pohled se později odráží v sekundární rodině, kterou si jedinec později v životě skládá sám (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 197).

4.2.2 Typy rodiny

Podle plnění funkcí rodiny lze rozdělit rodinu na čtyři typy. **Funkční typ** rodiny plní všechny funkce a zajišťuje řádný vývoj dítěte. **Problémový typ** rodiny má problémy s některou z funkcí, ale je schopen ji vyřešit. **Dysfunkční typ** rodiny má výrazné problémy s některou z funkcí, nebo se všemi z nich. Není schopen je řešit a ohrožuje dítě.

Afunkční typ neplní žádné základní funkce. Má na dítě velmi negativní vliv a škodí mu. Může dokonce až ohrozit jeho existenci (Dunovský 1986, s. 28).

4.2.3 Charakteristika rodičů

Pojem rodiče se dá definovat jako manželský pár či partnerský nesezdaný pár, který porozením dítěte či dětí získává novou společenskou roli, se kterou se pojí legislativně i morálně dané povinnosti. Nejčastěji se rodiče skládají z otce a matky, kteří mají za úkol naplnit svému dítěti základní životní potřeby (Kolář 2012, s. 117).

Dle Sobotkové lze usoudit, kdo z rodičů je více zodpovědný za socializaci dítěte. U chlapců jde pravděpodobně o otce a u dívek o matku. Tento výběr je ale pouze orientační, jelikož konečná volba záleží na dítěti, které si samo určí, kdo na něj bude mít větší vliv (Sobotková 2001, s. 133).

Touha po dítěti, je nová fáze vztahu, která s sebou nese jistou míru zodpovědnosti. Přítomnost nového člověka v rodině je pro některé páry nákladnou investicí, která přesahuje jejich individuální i společné zdroje. Tento stav trvá do té doby, dokud nejsou tyto úskalí překonány (Jedlička 2017, s. 105).

Na pozici matky a její citové vazby k dítěti mají velký vliv její osobní prožitky dobrého mateřského pečování, které se jí samotné dostávaly v útlém věku. Žena v mateřství využívá svých nejlepších schopností ve prospěch výchovy a péče o vlastní děti. Ovlivňuje tím i další generace. Pro dobrou psychickou pohodu budoucí maminky je potřebná ochraňující podpora jejího partnera. Svou roli v životě matky hraje i širší příbuzenstvo, především nejbližší vztahová komunita, která by měla být také nápomocná (Jedlička 2017, s. 106–108).

Role matky a otce je v životě dítěte odlišná. Matky předávají zkušenosti domácích prací, laskavosti, jemnosti, ženskosti, péči o tělo a osobní hygieny. Ve výchově bývají mírnější a klidnější. Naopak role otce bývá ve znamení techniky, sportu, zázemí a zabezpečení. Jejich výchova bývá více autoritářská a přísná.

4.2.4 Rodinná vazba

Kvalita vazby mezi dítětem a matkou, ke které dochází již v prenatálním období je klíčovým činitelem osobnostního vývoje v životě dítěte. Později dochází k vazbám i mezi otcem a dalšími členy rodiny, kteří se podílejí na vývoji dítěte. Základ pro vytvoření pevné vazby, která je vrozená mezi osobami je tvořen vazbovým chováním. Toto chování se vyznačuje vyhledáváním tělesné blízkosti matky, orientací v prostoru a emočními projevy (Matoušek, Kroftová 2003, s. 42). Emoční vazbou se více autorka bakalářské práce zabývá níže.

Pokud po narození proběhne první kojení dobře, dochází k navázání uspokojivého kontaktu dítěte s matkou. Novorozenec vnímá matky chování, ať už pozitivní či negativní. Pokud matka pociťuje neklid, dítě ho sdílí a je lehko vyčerpatelné. Novorozenec potřebuje být matce na blízku a cítit se především bezpečně (Jedlička 2017, s. 185).

Jestliže je matka depresivní, má toto chování na dítě velmi negativní dopad, především pokud se jedná o chladnou lhostejnost. Zacházení s dítětem tímto způsobem se projevuje v podobě deprivace a celkového strádání. Dítě má nedostatek základní péče a kvalitní potravy v časném období života, kdy je mozek nezralý, a především lehce zranitelný (Jedlička 2017, s. 190).

Kvalitní spojení dítěte s matkou se vyznačuje vzájemným sladěním dvojice. Matka ihned po porodu zrcadlí chování dítěte, a dítě zrcadlí chování matky. Pokud rodič není schopen adekvátně reagovat na potřebu bezpečí u dítěte, dítě později není schopné si vytvořit základní důvěru k dospělému. Tuto neuspokojenou potřebu si později vynahrazuje v podobě zesilování emočních projevů pomocí ambivalentní vazby. Čím silnější je tato vazba, tím bolestivější a těžší bývá pozdější osamostatnění. Další možností je naopak potlačování projevů, kde dochází k vyhybavé vazbě, která se charakterizuje staženým chováním dítěte (Matoušek, Kroftová 2003, s. 42).

V životě novorozence může také dojít k situaci, kdy se u dítěte vyvine chaotická reakce na rodiče, tedy dezorganizovaná vazba, u které se střídají projevy potřeby být rodičům na blízku, a zároveň i jejich odmítání. Obvykle je toto chování charakteristické pro dítě, které je týrané a zneužívané (Matoušek, Kroftová 2003, s. 42).

4.2.5 Dysfunkce rodiny

I přestože je pojem sociálně slabá rodina hojně využíván veřejnou i odbornou konferencí, autorka bakalářské práce nenašla přímou definici sociálně slabé rodiny, bude tedy nadále popisovat rodinu dysfunkční, která není dlouhodobě ekonomicky zajištěná.

Dle Krtičkové si téměř každá rodina v životě projde fází, kdy dochází k jisté dysfunkci neboli vychýlení od toho, co bylo pro její členy bráno dříve za normu a přinášelo jim pocit spokojenosti. O pravé dysfunkci rodiny lze hovořit tehdy, kdy se jedná o dlouhodobý a intenzivní nesoulad v rodině.

Pokud k dysfunkci dochází, je charakterizována z hlediska dlouhodobosti a intenzity problematickým vztahem partnerů. Rodiče se navzájem obviňují a nejsou schopni vyřešit jejich problémy, případně je zlehčují. Nerespektují individuální potřeby členů rodiny a obětují se dysfunkčnímu rodinnému systému. Především zde dochází k narušení komunikace, která ovlivňuje proces socializace dítěte. Rodiče používají neúměrné tresty ve výchově, ať už fyzické, nebo psychické, které dítě ponižují (vyčítání, obviňování, vydírání, ultimáta, poukazování na selhání a neúspěchy dítěte). Ke zpětné vazbě a chválení téměř nedochází. Dítě je díky tomu zmatené a neví, jaké jsou správné hranice, není schopné rozpoznat postavení a role jednotlivých členů rodiny. Může zde docházet i ke vzniku nevhodných koalicí v rodině a poruchovému, až patologickému chování rodičů.

Dysfunkční rodina má obrovský vliv na chování dítěte, které se může stát díky negativním vlivům poruchovým. Dochází k možným psychosomatickým potížím, a zároveň se objevují psychiatrické problémy dítěte, jako jsou poruchy příjmu potravy, sebepoškození a deprese. Většinou jsou na sebe tyto charakteristiky úzce vázány a vyjadřují soubor maladaptivních způsobů chování, které vyúsťují v problémové chování (Krtičková 2015).

4.2.6 Výchova dítěte

Výchova dítěte je pro jeho budoucnost zcela zásadní. To, jakým způsobem je dítě vychováno má velký vliv na vytváření budoucích postojů a názorů. Dítě přejímá názory svých rodičů, a proto je důležité, aby byl v rodině zvolen správný styl výchovy.

Obecně lze výchovu charakterizovat jako záměrné cílevědomé jednání, jehož smyslem je optimální rozvoj dítěte. Dále je také podstatná optimalizace dítěte, osobnosti a dosažení pozitivních změn v osobnosti (Kolář 2012, s. 163).

Nejpravděpodobnějším vznikem projevů nevhodného chování dítěte a mládeže může být osobnostní pojetí výchovy rodičů a pedagogů. Tato výchova je výsledkem jejich vlastních zkušeností z výchovného působení v rodině či ve škole v době jejich dětství a mládí. Vychovatelé napodobují své vzory, přenášejí své zkušenosti ze studií, z masmédií, především televize a internetu (Navrátil, Mattioli 2011, s. 14).

Vztah dítěte a vychovatele je ve znamení vzájemné úcty a tvořivého konání. Obsahem a cílem výchovy je rozvoj osobnosti dítěte. V negativním slova smyslu by vychovávané dítě nemělo být objektem pedagogického záměru, který primárně sleduje vnější zájmy, které odpovídají sociální vrstvě, náboženskému vyznání, politické moci a běžným zvyklostem. V pozitivním významu je potřeba především uznávat to, co vychází z dítěte samého, jaké má potřeby a jaká je jeho individualita. Pro dítě je plnohodnotný vztah s vychovatelem zcela zásadní (Helus 2004, s. 24).

4.2.7 Výchovné styly

Výchovné styly se rozlišují na základě vzájemného přístupu rodičů, dětí, užívaných odměn, trestů a zásahů do rozhodování. Výchovné styly můžeme rozdělit do čtyřech kategorií na autoritářský, liberální, demokratický a hyperprotektivní. Každý z rodičů si volí takový typ výchovy, který uznává za nejvhodnější. Nejčastěji se jedná o typ výchovy, který byl užíván v primární rodině.

4.2.7.1 Autoritářská výchova

Tento druh výchovy se vyznačuje typickým přísným dodržováním příkazů, zákazů a trestů autorit. Velmi často se opírá o hrozbu zavržení či odmítnutí lásky. Pokud dojde k jistým odchylkám od stanovených pravidel v rodině, dochází k trestání dítěte. Rodiče si tím prosazují svou moc na dítětem. Nepřiměřeně dítě zatěžují nereálnými očekáváními. Jsou k němu velmi nároční a soustavně ho kontrolují. Mají mu za zlé, pokud dítě nedosáhne stanoveného cíle. V rodině se vyvíjí atmosféra obviňování, omluv, hněvu a lítosti. Trestání bývá obvykle psychického či fyzického charakteru. Odměny jsou v tomto výchovném stylu používány zřídka.

Díky autoritářské výchově nedochází v rodině k vzájemné důvěře a porozumění. Dítě má neustálý strach. Tato výchova je pro něj nebezpečná, protože dítě v budoucnu nebude schopné samostatně jednat. Má velmi málo osobní svobody a možnosti za sebe rozhodovat. Zpětná reakce dítěte na tuto výchovu je různá. Dítě může reagovat pasivně, kdy se naprosto podvolí autoritě, nebo naopak vzdoruje (Jedlička 2017, s. 494).

Důsledky autoritářské výchovy se mohou promítnout i do pozdějšího věku jedince. Dítě může mít závažné sociální problémy a mít nízké sebevědomí. Díky tomuto jednání v něm koření agresivita a sadismus, jak v intimních mezilidských vztazích, tak i v širších společenských a politických souvislostech (Helus 2004, s. 36).

4.2.7.2 Liberální výchova

Tato výchova se vyznačuje především volností ve výchově. Dítě nemá žádné povinnosti, hranice a pravidla. Nikdo za něj nerozhoduje a může si dělat vše, co chce. Rodiče považují své dítě za hotovou osobnost, které musí nechat svobodu. Jsou k dítěti velmi milující, a často nejsou schopni ani nějaká pravidla nastavit. Ve výchově se objevují pouze náhodné zákazy a příkazy, které se velmi často mění. Odměny jsou využívány velmi často. To samé se nedá říct o trestech, které jsou využívány jen zřídka.

Důsledkem této výchovy může být dítě, které má nezdravé sebevědomí a je sobecké. Myslí si, že se všechno odvíjí kolem něho a ve všem spoléhá na rodiče. Nezná žádný řád a režim. Má problémy s kolektivem. Toto chování může velmi negativně ovlivnit budoucnost dítěte v různých oblastech života, kdy nebude schopné se spolehnout pouze samo na sebe (Čapek, Čapková 2010, s. 10–16).

4.2.7.3 Demokratická výchova

Způsob této výchovy je založen na motivování a podporování dítěte ve vlastním rozhodování. Dítě má za úkol naučit se jednat samo za sebe a být schopné nést následky a důsledky svých případných chyb a činů. S dítětem je zacházeno jako s dospělým a sobě rovným člověkem. Rodič je spíše průvodcem v životě dítěte nežli vůdcem. Odměny a tresty v této výchově nejsou často využívány. Dítě by se mělo stát díky demokratické výchově osobností společensky odpovědnou, samostatnou, realisticky smýšlející a schopnou rozhodovat se samo za sebe (Čapek, Čapková 2010, s. 10–16).

4.2.7.4 *Hyperprotektivní výchova*

Hyperprotektivní výchova se vyznačuje přehnaným ochranným postojem vůči dítěti. Obvykle se jedná o trvale oslabené nebo chronicky nemocné dítě, na které je soustředěna veškerá pozornost od rodičů. Vše se odvíjí kolem něho, někdy i na úkor dalších sourozenců. Rodiče své dítě přemíru opečovávají, pokouší se mu splnit vše z jeho představ s cílem usnadnit mu co nejvíce život. Projevují snahu ochránit dítě před jakoukoliv nepohodou, obtížemi nebo komplikacemi. Neuvědomují si, že i tyto situace jsou v životě dítěte také velmi důležité. Úzkostlivě se strachují, aby se dítě zbytečně nevyčerpal, nenachladlo, nedostalo úžeh, nebo se nezranilo. Toto ochraňování před životem se promítá v pohybové neobratnosti, nesamostatnosti a v celkové sociální nezralosti dítěte. Díky tomuto zacházení je dítě mezi ostatními dětmi spíše plaché a zaostalé. Opatrované a přespříliš ošetřované dítě, které je vyloučeno z různých aktivit je psychicky zranitelné a úzkostné (Jedlička 2017, s. 496).

4.2.8 **Výchovné nástroje**

Mezi výchovné nástroje autorka bakalářské práce zařadila odměny a tresty. Každý si pod těmito pojmy představí něco jiného. Pro někoho je forma odměny v hmotné podobě ve znamení sladkostí, financí či dárku. Naopak pro někoho jiného může být odměnou čas strávený s přáteli, na sociálních sítích a další. To samé se týká i trestů, které mohou mít také různé podoby.

4.2.8.1 *Odměny*

Definice dle Čápa a Mareše (2007, s. 253) zní takto: „Odměna je takové působení (rodiče, učitele vychovatele, ale také sociální skupiny) spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje kladné společenské hodnocení tohoto chování a jednání, nebo přináší vychovávanému uspokojení některých jeho potřeb, libost, radost.“

Odměny jsou v každém výchovném stylu využívány v jiné míře, případně vůbec. Ne každý rodič je umí využívat správně. Občas může dojít k situacím, kdy dítě odmítá pracovat, pokud nemá přislíbenou odměnu. Forma odměny plní informační funkci, která předá dítěti zpětnou vazbu, že jeho chování je v dané situaci správné. Odměna má za úkol dítě motivovat a povzbuzovat k dalšímu snažení a zlepšování se.

Odměny lze rozdělit do dvou skupin. Na materiální a nemateriální. Mnohem větší vliv mají materiální odměny, jelikož se více soustředí na emoční stránku dítěte a naplňují základní životní potřebu v podobě lásky a uznání. Nemateriální odměny jsou obvykle hmotného charakteru dárků různých forem (Čáp, Mareš 2007, s. 253).

4.2.8.2 *Tresty*

Tresty jsou ve společnosti brány různě. Někteří z rodičů je považují za nutnou součást výchovy. Lze je definovat jako reakci rodičů, či jiných výchovných subjektů, kteří dávají zřetelně najevo nesouhlas s proběhlým či probíhajícím negativním chováním. Tresty dítěti přináší určité omezení či pro něho nežádoucí reakci. Typy trestů můžeme rozdělit na fyzické a psychické. Mohou mít podoby zákazu oblíbené činnosti, nebo naopak donucení k neoblíbené činnosti (Čáp, Mareš 2007, s. 253).

Ať už se jedná o jakékoliv využívání trestů a odměn, vždy záleží na rodičích, jakým směrem svou výchovu povedou. Vždy by se mělo jednat o adekvátní formu. Zvolený styl výchovy je schopen velmi ovlivnit chování dítěte i do budoucna. Dítě je schopno kopírovat styl výchovy s jeho negativními dopady, které může později praktikovat i v sekundární rodině.

4.2.9 **Determinanty výchovy**

Dle Čápa má každé dítě ve výchově své individuální potřeby, na které by měl vychovatel brát dostatečný zřetel. S těmito potřebami se mění i využívání odměn a trestů. Vliv na výchovu mají především zkušenosti rodičů z dětství, a také jejich socioekonomická úroveň.

Determinanty pojící se s rodiči se především skládají z věku, vzdělání, ekonomické situace a vlastní zkušenosti. Ve společnosti lze najít mladé páry, které dítěti věnují maximum a podporují ho v jeho rozvoji. Na druhou stranu se ve společnosti objevují i rodiče, kteří nejsou na rodinu dostatečně připraveni a nevědí si s výchovou dítěte rady. To samé se týká i věkově starších párů, vše je zcela individuální.

Dosažené vzdělání rodičů má jistý vliv na výchovu dítěte. Děti vzdělaných rodičů mají mnohem vyšší ambice ve vzdělávání a navštěvují různé volnočasové aktivity. Rodina od dítěte očekává určité výsledky a motivuje jej. Rodiče s dosaženým

středoškolským vzděláním s maturitou a vysokoškolským se mezi sebou odlišují velmi málo. Rozdíly naopak lze najít u rodičů se základním vzděláním nebo středoškolským vzděláním bez maturity. Rodiče s tímto vzděláním nemají pro své děti nastaveny vyšší cíle a spokojí se s průměrnými či podprůměrnými výsledky. Nevedou své dítě k žádným volnočasovým aktivitám (Čáp 1997, s. 723).

Velmi důležitým faktorem je ekonomická situace v rodině, především týkající se finančního příjmu. Tato situace velmi ovlivňuje kvalitu života a uspokojování základních fyzických potřeb. Funkční rodina, která má dostatečné finanční příjmy je schopná dítěti dopřát vše, co potřebuje pro svůj kvalitní rozvoj. To samé se nedá říct o rodině, která se nachází ve finanční tísní a je sociálně slabá. V této rodině dochází ke strádání a dítě se musí spokojit s tím, co má.

4.3 PORUCHY CHOVÁNÍ A EMOCÍ

Současnost se setkává velmi často u představitelů dětí a mládeže mnohem častěji a intenzivněji s projevy drzosti, vulgarity, vzdoru, vzteku, neochoty, agrese, vydírání, lhaní, podvádění, krádeží, ničení, ponižování druhých, sebepoškozování a dalšími. K těmto projevům dochází v rodinách, školách a na veřejnosti. Toto chování velmi ovlivňuje dosažení vzájemného porozumění, pochopení, tolerance, spolupráce a vzájemné pomoci mezi dětmi, mládeží a dospělými (Navrátil, Mattioli 2011, s. 8).

4.3.1 PORUCHY CHOVÁNÍ

Na úvod této kapitoly autorka považuje za vhodné uvést rozdíly mezi pojmy „problémové chování“ a „poruchy chování“. Pojem problémové chování vyjadřuje široké spektrum potíží dítěte. Je důležité rozlišit problémy s chováním dané momentální situací, nebo vývojově a poruchy chování jako psychologickou či psychiatrickou diagnózu (Martanová 2012).

Podle Martanové je problémové chování charakteristické pro určitý věk, jako je například vzor proti autoritám v pubertálním věku, nebo vznikající jako reakce na momentální situaci, jako jsou konflikty v rodině, problémy ve škole a další. Poruchy chování jsou na rozdíl od problémového chování lékařská diagnóza, která může zahrnovat závažné poruchy pozornosti, které přerůstají v dlouhodobé poruchy vztahů k ostatním lidem, vrstevníkům, rodině, nebo autoritám obecně. Bývají doprovázeny výraznou

agresivitou vůči lidem a zvířatům. Dochází k destruktivnímu chování ke věcem, krádežím, lhaním a dalším rizikovým chováním. Tuto diagnózu stanovuje psycholog, pedopsychiatr či speciální pedagog (Martanová 2012).

Podle Vágnerové (2008, s. 779) je definice poruch chování brána jako odchylka v oblasti socializace, kde jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku a na úrovni svých rozumových schopností. Jako poruchy chování lze vymezit ty poruchy, které se neustále opakují. Jedná se především o projevy opakujícího se asociálního, agresivního a vzdorovitého chování, které trvají minimálně šest měsíců nebo déle. Poruchy chování velmi často souvisí s nepříznivým psychosociálním prostředím, včetně rodinných vztahů a selhávání ve škole. Při posuzování poruch chování je potřeba brát v potaz vývojový stupeň dítěte.

Soužití s ostatními lidmi ve skupině či ve společnosti je spojeno s nutností akceptovat a respektovat určité normy, které uznává společnost dítěte. V průběhu života se lze setkat s řadou projevů chování, které by se daly nazvat jako neposlušnost či rušivé chování. V mnoha případech jsou tyto projevy akceptovatelné a přiřazeny určitým vývojovým obdobím, osobnosti dítěte a důsledku výchovného působení rodičů. Naopak v některých případech mohou být tyto projevy signálem pro budoucí možnou poruchu chování. Předpokladem pro vznik poruchy chování je skutečnost, že dítě chápe uznávané normy a rozumí jim, ale nerespektuje je (Pugnerová, Kvintová, 2016, s. 533).

Pojem poruchy chování vyjadřuje souvislost mezi chováním a sociálním kontextem. V každém prostředí se očekává určitý způsob chování. Pokud dojde k jistým odchylkám, jedná se o nápadné chování. Pokud nedochází k respektování nastavených očekávání a přizpůsobení k dané situaci, dochází k odlišení dítěte od ostatních v negativním světle. Někomu se může jevit toto chování až jako nepřijatelné. Mnozí mohou považovat dítě za nevychované (Pokorná 2010, s. 128).

Vágnerová (2008, s. 780) rozděluje příčiny vzniku poruchového chování na biologické a sociální faktory, které na sebe vzájemně působí. Do biologických faktorů lze zařadit genetické, biologické dispozice a úroveň inteligence.

4.3.1.1 *Biologické faktory*

- *Genetické dispozice*

Tyto dispozice si zakládají především na úrovni temperamentu dítěte. Obtíže se projevují již v raném věku a dá se s nimi těžko pracovat. Dítě bývá velmi často podrážděné, netrpělivé, impulsivní a nedá se ovlivnit. V tomto případě dochází k naprostému odmítání běžných sociálních norem.

- *Biologické dispozice*

Biologické dispozice vznikají nejčastěji při narušení struktury či funkce centrální nervové soustavy, které mohou mít různou příčinu (úrazy, záněty, porodní postižení). Pokud dojde k poškození centrální nervové soustavy, dochází u dítěte k projevům emoční labilit, špatné schopnosti sebeovládání a impulsivity. Dítě není schopné se ovládat.

- *Úroveň inteligence*

Faktor inteligence není tak podstatný, jako dva výše zmíněné, ale i přesto autorka považuje za podstatné jej zmínit. Poruchy chování jsou také spojeny s problémy ve škole, na kterých se podílí vyřazení z kolektivu a další zátěžové faktory, které mají vliv na psychiku dítěte.

4.3.1.2 *Sociální faktory*

Sociální faktory jsou velmi podstatnou součástí života dítěte. Lze do této kategorie zařadit nejen sociální prostředí, ale i rodinu, které se autorka této bakalářské práce již věnovala výše. Pokud dítě žije v nevhodném prostředí, představuje to jisté riziko pro rozvoj nežádoucích způsobů chování. Negativně na dítě může působit i skupina vrstevníků, která má negativní specifické normy a hodnoty. Pokud má dítě dobré zázemí, je méně pravděpodobné, že bude tak silně ohroženo, protože je samo schopné vyhodnotit, jaké chování je vhodné.

Příčinou vzniku poruch chování není špatné vedení dítěte ze strany rodičů a učitelů, ale dochází zde k poruchám v oblasti emoční, motoricko-percepční a v nedostatečném rozvoji kognitivních funkcí. Poruchy chování lze rozdělit také na specifické a nespecifické (Pokorná 2010, s. 130).

Další možná klasifikace dle Vágnerové (2008) je dle stupně společenské závažnosti, která se dělí na disociální, asociální a antisociální.

4.3.2 Specifické poruchy chování

Specifické poruchy chování mají podklad již v oslabení nebo změnách centrální nervové soustavy. V současné době lze zařadit syndrom hyperaktivity mezi jednu z nejčastějších diagnostikovaných poruch chování (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 649).

Typickými znaky pro syndrom hyperaktivity je trvalý neklid a velké kolísání pozornosti. Mezi další příznaky se řadí časté změny nálad impulzivita v chování a nápadná neobratnost. Ta se netýká pouze pohybových dovedností, ale i řeči. Dítě je neposedné a neustále mluví (Matoušek, Kroftová 2003, s. 27).

Výkon dítěte obvykle neodpovídá jeho intelektové kapacitě. Učitelé toto dítě považují za podprůměrné, i přestože může v psychologických testech mít výsledky jako nadprůměrné. Dítě je schopné mnohem více ve slovních úkolech než neverbálních (Matoušek, Kroftová 2003, s. 28).

Rozlišujeme dva druhy pro syndrom hyperaktivity:

ADD Attention Deficit Disorder, porucha pozornosti bez hyperaktivity

ADHD Attention Deficit Hyperactivity Disorder, porucha pozornosti s hyperaktivitou

4.3.2.1 *Projevy ADHD/ADD*

- Dítě trpí značnou poruchou pozornosti. Není schopno se kvalitně soustředit po delší časový úsek. Žádné práci není schopné se věnovat plnohodnotně a je netrpělivé. Nic dítě nebaví a často střídá aktivity.
- Dítě je hyperaktivní. Má neustálé nutkání k pohybu a aktivitě. Nedokáže být chvíli v klidu. Je neklidné. Potřebuje být neustále zaměstnáván.
- Dítě trpí impulzivitou. Nedokáže reagovat s chladnou hlavou a v klidu se rozmyslet. Naopak reaguje náhle, bezmyšlenkovitě a nepřiměřeně.
- Celkový psychomotorický neklid je jedním z hlavních projevů syndromu hyperaktivity. Dítě má potřebu si neustále s něčím hrát, otáčí se v lavici a pokouší

se zaujmout třídu. Velmi často působí rušivě a nepozorně při hodinách výuky (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 669).

4.3.3 Nespecifické poruchy chování

Na nespecifické poruchy chování se autorka v této bakalářské práci zaměří více. Tyto poruchy nemají organický podklad, nejsou tedy způsobeny „chybou“ v centrální nervové soustavě. Bývají nejčastěji způsobeny tím, že na dítě působí více negativních vlivů. Často toto působení s sebou přináší druhotné problémy v chování. Mezi nespecifické poruchy chování lze zařadit agresivitu, šikanu, lhaní, záškoláctví, útěky z domova a další.

4.3.3.1 Agresivita a agrese

Agresivita a agrese lze zařadit mezi nejčastější poruchy chování, které se mohou u dětí objevit. Agrese patří do přirozeného chování, jelikož člověk může agresivně myslet, komunikovat, snít, ale i konat. Agrese se vyjadřuje jako projev, konání či jednání s cílem poškodit objekt či osobu, ale agresivita je spíše osobní dispozice neboli charakterová vlastnost (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 562).

Pokud je dítě agresivní, je lehko rozčilené, odporuje dospělým, vzpírá se příkazům a odmítá nastavená pravidla. Je schopné lehko rozčilit sebe a okolí. Vinu za své chyby připisuje druhým. Dítě je často přecitlivělé a urážlivé. Vzteká se, neodpouští druhým a bývá zlomyslné. Takové chování musí trvat nejméně šest měsíců a musí vykazovat čtyři nebo více z uvedených symptomů (Pokorná 2010, s. 129).

4.3.3.2 Šikana

Vágnerová (2008, s. 798) definuje šikanu jako: „Násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.“

Dle Pugnerové a Kvintové (2016, s. 607) lze šikanu také popsat jako cílené, násilné a agresivní chování jedince nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, nebo skupině jedinců, kteří nemohou ze situace nijak uniknout, nebo nejsou schopni se bránit. Hlavní projev šikany je především zneužití postavení a moci nad slabším jedincem. Je to závažná agresivní porucha chování. Obětí šikany se obvykle stává jedinec, který je jiný a vymyká

se z přijatelné stanovené normy. Především chlapci mívají tendenci potvrzovat si status ve skupině svou fyzickou silou a dopouštějí se tak častěji šikany než dívky.

Varianty šikany jsou různé. Lze je rozdělit na **skryté**, které se projevují sociální izolací, vyloučením ze skupiny a **zjevné**, kde je používáno fyzické a psychické ponižování, násilí, vydírání a destruktivní aktivity na majetek šikanovaného dítěte (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 611).

4.3.3.3 *Lhaní*

Lhaní je projevem, který symbolizuje určitou formu odmítnutí respektu k autoritě. Rodičům lhaní vadí především proto, jelikož jej považují za projev hluboké nedůvěry ze strany dítěte, který zasahuje rodičovskou výchovatelskou identitu. Rodič je postaven do role klamaného, kterému je prezentováno něco, co není pravda. Pro zjištění pravdy musí vynaložit zbytečné úsilí. Obecně lze považovat lhaní jako jeden z úniku ze subjektivně nepříjemné situace, kterou dítě není schopné vyřešit jinak než zvolením nepravdy (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 623).

Vágnerová (2008) uvádí rozdělení lží na pravou, bájivou a patologickou lhavost. **Pravá lež** je charakterizována tím, že si je dítě vědomo, že lže. Jedná se o zmíněnou situaci, kdy se dítě potřebuje vyhnout nepříjemné situaci. **Bájivá lhavost** je charakteristikou uspokojování potřeb, které dítěti nejde získat jinak než lží. **Patologická lhavost** je již jedním ze symptomů asociální poruchy osobnosti, kde dochází ke lhaní na denní bázi.

4.3.3.4 *Záškoláctví*

Záškoláctví lze vymezit jako jev, při kterém se žák úmyslně, bez omluvitelného důvodu, vědomí a souhlasu rodičů nezúčastňuje vyučování. Dítě se nejčastěji zdržuje mimo domov namísto plnění svých studijních povinností. Z pohledu učitele lze na záškoláctví pohlížet jako na porušení jednoho ze základních pravidel vymezujících roli žáka. Záškoláctví velmi často souvisí se školní neúspěšností. Dalšími důvody, proč se dítě rozhodne vyhybat vyučování se mohou jevit vzdory dítěte vůči autoritám, pocity ublížení, nejistota či strach z nějakého dítěte, nebo dokonce učitele. Jedná se o formu obranného chování, které je únikového charakteru (Pugnerová, Kvintová 2016 s. 631).

4.3.3.5 Útěky z domova a toulky

Jedinec utíká z domova zpravidla při snaze o odpoutání se od problémů spojených s každodenní realitou. Příčinou je tedy zpravidla obrana a jistá forma únikového chování. Útěkem ze svého prostředí uniká dítě nebo dospívající obtížné situace, které ho ohrožují. Útěky z domova jsou hlavním signálem toho, že rodina nefunguje jako zdroj jistoty a bezpečí. Dítě velmi často utíká z toho důvodu, protože není schopno vyřešit situaci lepším způsobem. Příčinou také může být strach z trestu, nebo ze špatného zacházení v rodině, nebo útěk před zahanbujícími, ponižujícími pocity, či vzdor vůči vychovatelům (Pugnerová, Kvintová 2016 s. 635).

Útěky dle Vágnerové (2008) lze rozdělit na:

- **Reaktivní a impulzivní útěky** (charakterizující se reakcí na nezvladatelnou situaci ve škole a jiných institucích, případně doma, nejčastěji dítě jedná pod signálem zoufalství)
- **Chronické útěky** (útěky jsou opakované, plánované a připravené, dítě se nechce vrátit zpět do domácího prostředí)
- **Toulání** (jedná se dlouhotrvající opuštění domova, obvykle navazuje na útěky)

4.3.3.6 Krádeže

Pro rodiče a učitele je krádež porušením normy, kterou je nutno potrestat, a především morálně odsoudit. Jakmile dítě něco ukradne, dostane okamžitě nálepku špatného jedince a značnou dávku nedůvěry. Krádeže se dají charakterizovat jako cílené jednání dítěte s úmyslem získat něco, co není v jeho vlastnictví. Z tohoto důvodu, aby byl jedinec schopen něco ukrást, musí mít určitou rozumovou vyspělost, aby byl schopen pochopit pojem vlastnictví. Kritéria k hodnocení závažnosti krádeže se hodnotí podle místa krádeže, způsobu, cíle a frekvence (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 639).

Vágnerová (2008) popisuje cíle krádeže podle několika důvodů:

- **Dítě krade pro sebe.** Při této situaci se může jednat o uspokojení základních potřeb, ale obvykle jde o způsob krádeže, kterým se dítě snaží získat něco, čeho jiným způsobem nedosáhne, nebo se tento způsob nenaučilo.
- **Dítě krade pro druhé.** Tímto způsobem dítě projevuje snahu zapadnout mezi své vrstevníky a udržet si svůj status ve skupině.

- **Dítě krade, aby demonstrovalo své kompetence.** Dítě si dokazuje svou pozici mezi ostatními a dokazuje si to i sobě, že to zvládne.
- **Dítě či mladiství kradou s partou nebo pro partu.** Jelikož dítě touží zapadnout do kolektivu, udělá proto vše, co parta vyžaduje. Obvykle krade proto, aby si udrželo pozici ve skupině.
- **Patologické kradení (kleptomanie).** Zde se jedná o chorobnou potřebu krást zbytečné předměty. Obvykle nejsou pro osobní použití, nebo získání finančního zisku. Jedinec pouze krade pro svou psychickou potřebu.

4.3.4 PORUCHY EMOCÍ

Pokud je dítě vystaveno citovým prožitkům, které nedokáže vnitřně zpracovat, může dojít k emocionální přetíženosti. Takové prožitky se nepřesouvají do celku prožitkového bohatství, ze kterého může jedinec čerpat, ale naopak zůstávají mimo celek jako rušivý, zátěžový a mučivě se připomínající obsah. Emoce nezmizí, pokud rodiče dětem sdělí, ať je necítí, nebo že pro své pocity nemají žádný důvod. Mezi takové prožitky se řadí *psychická traumata* (otřesy), ze kterých se dítě neumí vzpamatovat. *Stresy* neboli *zátěže*, se kterými se dítě nedokáže vyrovnat, nebo také *frustrace* (strádání), které neumí překonat nalezením nové radosti a uspokojení. Dále také *konflikty*, které dítě nedokáže vyřešit. Základní obranou proti citové přetíženosti je u dětí vytěsňování. Dítě se snaží na tyto zážitky zapomenout a nemyslet na ně. To se může projevit v děsivých snech, úzkostech, depresích a psychosomatických potížích (Helus 2004, s. 76).

4.3.4.1 Stres

Stres ovlivňuje každého člověka bez ohledu na pohlaví, věk, rasu či socioekonomickou třídu. Je běžnou součástí života. Jeho příčiny jsou způsobené různými situacemi, jako jsou změna typu práce, rozpad tradičních rodinných struktur a další. Vliv na vznik stresu mohou mít i rychle se vyvíjející technologie a digitalizace, nebo další obtížné situace. Člověk je v moderní době zahlcen různým množstvím informací, hlukem, prudkými klimatickými změnami, znečištěným ovzduším a dopravním přetížením, že není divu, proč je téma stresu tak aktuální (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 115).

Z fyziologického hlediska je stres pojímán jako odpověď organismu na psychickou nebo fyzickou zátěž, která je charakterizovaná duševním napětím

a nerovnováhou. Lze říct, že je tělo při stresové situaci připravené k útěku či útoku (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 118).

Podněty neboli mimořádné podmínky, které vyvolávají stres se nazývají *stresory*, které se na základě informací autorka rozhodla rozdělit na vnější a vnitřní. **Vnější** stresory lze charakterizovat podle povahy na fyzikální, chemické, biologické, psychické, sociální, ale i časové. Naopak **vnitřní** stresory vycházejí přímo z osobnostních charakteristik dítěte, jako je nízké sebevědomí, perfekcionalismus, nebo úzkostné rysy osobnosti (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 123).

4.3.4.2 Frustrace

Frustrace je stav organismu, kdy k uspokojení dané potřeby brání nějaká překážka či jiné znemožnění dosažení cíle. Potřeby mohou být fyziologické a psychosociální. Především se jedná o potřebu uznání a uspokojení emocí. Existují frustrační situace, které se dělí na *endogenní* a *exogenní* podle typu překážky, který ji vyvolává.

Endogenní frustrace neboli vnitřní je vyvolávána vnitřními překážkami, jako jsou morální zábrany, úzkost, strach, které zabraňují k uskutečnění určitého chování. **Exogenní frustrace** je naopak vyvolávána vnější překážkou, jako je ztráta klíčů nebo zpoždění dopravy (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 100).

Schopnost odolávat těmto podnětům bez vážnějších dopadů na psychické zdraví dítěte či jiné maladaptivní reakce se nazývá **frustrační tolerance**. Tato tolerance je ovlivněna dědičnými vlivy, typologií osobnosti, vyčerpáním, oslabením či úrazem, nebo také faktorem věku, nedodržováním správné životosprávy a výchovou.

Reakce na frustraci je v *aktivní* a *pasivní* formě. Mezi časté **aktivní formy** reakce na frustraci se řadí agrese, racionalizace (rozumové zpracování neúspěchu), popření a únik do fantazie. **Pasivní forma** reakce zahrnuje rezignaci, regresi (návrat k primitivnějším formám chování) a depresivní detenci, tedy ztrátu zájmu o aktivity, odevzdanost, pocity beznaděje (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 103).

4.3.4.3 Konflikt

Konflikt lze definovat jako srážku dvou protichůdných tendencí, snah, sil, potřeb, zájmů, citů a hodnot. Situace, kdy dochází ke konfliktům souvisí s procesem rozhodování se v složitých situacích. Velmi důležitou roli zde hraje schopnost přijetí možného rizika při volbě rozhodnutí. Konflikt se rozděluje na *intrapsychický* neboli vnitřní a *interpersonální* mezi dvěma jedinci (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 106).

Interpersonální konflikt lze rozdělit na čtyři typy – konflikty představ, názorů, postojů a zájmů. Interpersonální konflikty se zabývají jednou osobou a obvykle nabývají třech podob. První typ je konflikt *apetence-apetence*, kde dochází ke střetu dvou pozitivních hodnot. Druhým typem je konflikt *averze-averze*, kde se střetávají dvě nežádoucí možnosti a poslední typ je konflikt *smíšený*, kde jsou jednotlivé vlastnosti spojeny, jak averzivní, tak i apetentní.

Intrapsychický konflikt se dělí na čtyři nejčastější typy. Jako první konflikt je *střet závislosti a nezávislosti*. Závislost je symbolem ochrany, péče a pomoci, je v konfliktu s nezávislostí, která je okolím podporována. Další konflikt je *intimita versus osamělost*. Potřeba blízkého vztahu s druhým, a zároveň strach z ublížení a odmítnutí. Možný intrapsychický konflikt lze rozdělit na *soutěžení versus spolupráce* a střet morálních zásad s pudovými silami, především sexuálního a agresivního charakteru (Pugnerová, Kvintová 2016, s. 110).

4.4 SOCIÁLNĚ AKTIVIZAČNÍ SLUŽBY

Pro potřeby bakalářské práce a v návaznosti na praktickou část, autorka na závěr teoretické části uvádí pojem sociálně aktivizační služby.

Sociální služby jsou vymezeny zákonem č. 108./2006 Sb., o sociálních službách. Konkrétněji jsou sociálně aktivizační služby umístěny v službách sociální prevence a jejich smyslem a cílem je pomáhat rodinám v nepříznivé životní situaci. Podle zákona č. 108/2006 Sb., §65, odst. 1 se jedná o služby buď terénní nebo ambulantní poskytované rodinám s dětmi, u kterých je jejich psychický vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobé krizové sociální situace. Tuto situaci nejsou schopni rodiče dítěte sami bez pomoci překonat.

Služba poskytuje výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, základní sociální poradenství, včetně zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (Zákon č. 108/2006 Sb., § 35, odst. 1, písm. f–j).

5 PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část bakalářské práce je zaměřena na výzkumné šetření, ve kterém bylo využito dotazníkové metody, která byla doplněna o vybrané kazuistiky dětí staršího školního věku. Získané poznatky vedly k sestavení navrhovaných opatření a diskusi.

Cílem praktické části bakalářské práce je popsat charakteristiky sociálně slabých rodin jako faktoru rozvoje možných poruch chování a emocí u dětí staršího školního věku. Záměrem práce je identifikovat sociálně slabou rodinu v dlouhodobě nepříznivé ekonomické situaci s dopadem na výchovu a vývoj dítěte. Na základě výzkumného cíle byly vytyčeny výzkumné otázky: „Jaký vliv má sociálně slabá rodina (v kontextu teoretické práce) na vývoj dítěte?“ a „Jakým způsobem pracuje sociálně aktivizační služba se sociálně slabou rodinou?“.

5.1 Úkoly práce

Před započítím práce na výzkumu si autorka stanovila dílčí úkoly:

- Stanovení vhodné skupiny respondentů
- Na základě předvýzkumu vytvořit strukturovaný dotazník
- Rozhovory s cílovou skupinou respondentů a následné sepsání kazuistik
- Analýza a zhodnocení získaných dat

5.2 Metody sběru dat

Jako metody sběru dat zvolila autorka podobu dotazníkové metody, kterou doplnila vybranými kazuistikami. Využit byl především kvalitativní výzkum, který je dle Miovskeho (2006, s. 18) definován jako přístup, který je v psychologických vědách přístupem využívajícím principů jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti, procesuálnosti a dynamiky. V jeho rámci se pracuje s reflexivní povahou jakéhokoli psychologického zkoumání. Pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovaných vlastností zkoumaných psychologických fenoménů naší vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod.

Jelikož autorka práce využila nejen kazuistik, ale i dotazníkové metody, považovala za vhodné, aby charakterizovala i kvantitativní výzkum, který lze definovat

dle Hendla (2005, s. 46), který uvádí, že kvalitativní výzkum využívá náhodné výběry, experimenty a silně strukturovaný sběr dat pomocí testů, dotazníků nebo pozorování. Koncepty lze zjistit pomocí měření, které se následně analyzuje statistickými metodami s cílem je popsat a případně ověřit pravdivost hypotéz.

Dotazník byl vytvořen autorkou práce a je řazen mezi metody kvantitativního výzkumu. Dotazníkové šetření umožňuje získat data za krátký časový úsek. Chráska (2007) definuje dotazník jako soustavu předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou smysluplně seřazeny a respondent na ně odpovídá písemně.

V dotazníkové metodě byly využity uzavřené a otevřené otázky, které byly kvalitativního a kvantitativního charakteru. Metoda dotazníku byla zvolena pro snadnější možnost oslovení širokého okruhu pracovníků sociálně aktivizačních služeb, a zároveň autorka využila této metody na základě nízké časové i finanční náročnosti. Anonymní forma dotazníku byla tou nejlepší volbou z důvodu tématu, které se pro někoho může jevit jako citlivé a choulostivé.

Na úvod dotazníku byl uveden důvod, proč byl předvýzkum vytvořen, a k čemu bude následně využit. Dále autorka představila cíl výzkumu, který byl popsat a charakterizovat sociálně slabou rodinu jako faktor rozvoje poruch chování a emocí u dětí staršího školního věku. Na závěr dotazníku autorka poděkovala za vyplnění, případné zpětné vazby a uvedla možnost sdělení případných výsledků z celého výzkumného šetření.

5.3 Kazuistiky

K doplnění dotazníkového šetření bylo využito vybraných kazuistik. Podle Miovského (2006, s. 94) je definice kazuistiky neboli případové studie, metoda hojně využívaná v klinické psychologii, při které se pracuje s jednotlivým případem, kdy si autorka práce přehledně podle schématu uspořádá všechna fakta a následně je analyzuje. Případem lze vyjádřit objekt výzkumného zájmu, kterým může být osoba, skupina nebo organizace.

Pro vybrané kazuistiky byly vybrány děti ze sociálně slabých rodin navštěvující Sociálně aktivizační služby města Jičín. Podklady pro kazuistiky byly získány na základě rozhovorů se sociálními pracovníci. Autorka se nesoustředila pouze na jednu metodu,

protože se domnívala, že na problematiku, kterou se bakalářská práce zabývá, bude vhodnější variabilita metod.

5.4 Metoda analýzy dat

Pro potřeby výzkumu bude využita fenomenologická analytická metoda, kdy se autorka práce zaměřuje na fenomény v jednotlivých kazuistikách různých okruhů. Děti ze sociálně slabých rodin obvykle kradou, nebo lžou. Autorka je vztahuje k prožitým lidským zkušenostem v každodenním životě. Fenomenologie se vztahuje právě k těmto prožitým zkušenostem, proto je vhodné využít je ke zkoumání každodenního života, a také u jevů vyskytujících se v určité skupině osob. Fenomenologická metoda je procesem hledání podstaty a významu lidské zkušenosti. Cílem je porozumění prožívání a zkušeností u dětí ze sociálně slabých rodin (Mioviský 2006, s. 45–50).

V bakalářské práci autorka bude zkoumat fenomén neboli jev a snažit se definovat termín, co je to sociálně slabá rodina a jaké jsou její vlivy. Z tohoto důvodu bude analyzovat a získávat jednotlivá data.

5.5 Etické hledisko průzkumného šetření

Průzkumné šetření bylo provedeno anonymně. Z důležitosti anonymity příslušných dětí v kazuistikách neuvádí jména dětí a uvádí orientační stáří jedinců v souladu o ochraně osobních údajů. Z tohoto důvodu v bakalářské práci autorka neuvádí název konkrétních základních škol a tříd, které děti navštěvují.

Před samotným výzkumným šetřením se autorka bakalářské práce respondentům představila. Následně byli s celou situací obeznámeni a s anonymitou souhlasili. Také dostali na rozmyšlenou, zdali se výzkumu chtějí zúčastnit.

5.6 Plán práce

Průzkumné šetření bylo zahájeno výzkumem. Autorka vytvořila dotazník, který byl následně rozeslán různým organizacím v Královéhradeckém kraji. Výzkumné šetření probíhalo od 1.3. 2023 do 31.3. 2023. Návratnost použitelných odpovědí byla velmi malá, i přes opakovanou urgenci. Autorka na základě těchto výsledků přistoupila k popisu kazuistik. I přesto z nízkého počtu získaných respondentů sestavila přehled výsledků.

K doplnění tématu práce byly vybrány kazuistiky. Kladené otázky v předvýzkumu jsou dále uvedené v Příloha č. 1: Soubor strukturovaných otázek.

5.7 Popis výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek pro výzkum se skládá z pracovníků sociálně aktivizačních služeb Královéhradeckého kraje. Respondenti měli za úkol obecně charakterizovat klientelu sociálně aktivizační služby a uvést obecné informace o dětech staršího školního věku, které se nachází v sociálně slabých rodinách. Dotazníková metoda byla rozeslána v internetové podobě celkem padesáti respondentům. Jednalo se celkem o čtyřicet pět žen a pět mužů. Návratnost dotazníku byla velmi malá z padesáti respondentů se vrátilo pouze sedm vyplněných. Cílem pro výzkum v dotazníkové podobě bylo získat alespoň třicet respondentů.

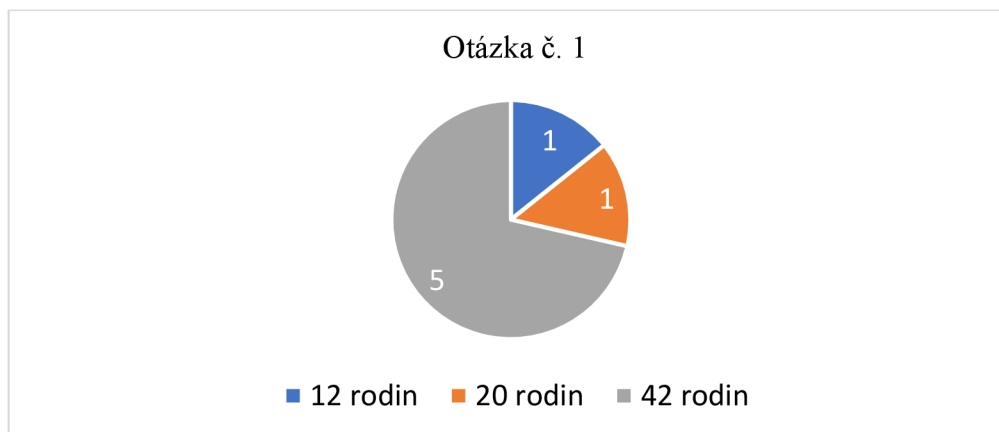
Kazuistiky byly provedeny na základě rozhovoru s pracovníky ze Sociálně aktivizačních služeb města Jičína. Cílem kvalitativního výzkumu bylo získat alespoň dvě možné kazuistiky.

5.8 Výsledky průzkumného šetření

Níže autorka uvádí otázky, které byly uvedeny v dotazníkovém šetření. Každá otázka je doplněna o graf a následnou analýzu výsledků.

Otázka č. 1

Kolik rodin je registrováno ve Vaší sociálně aktivizační službě?

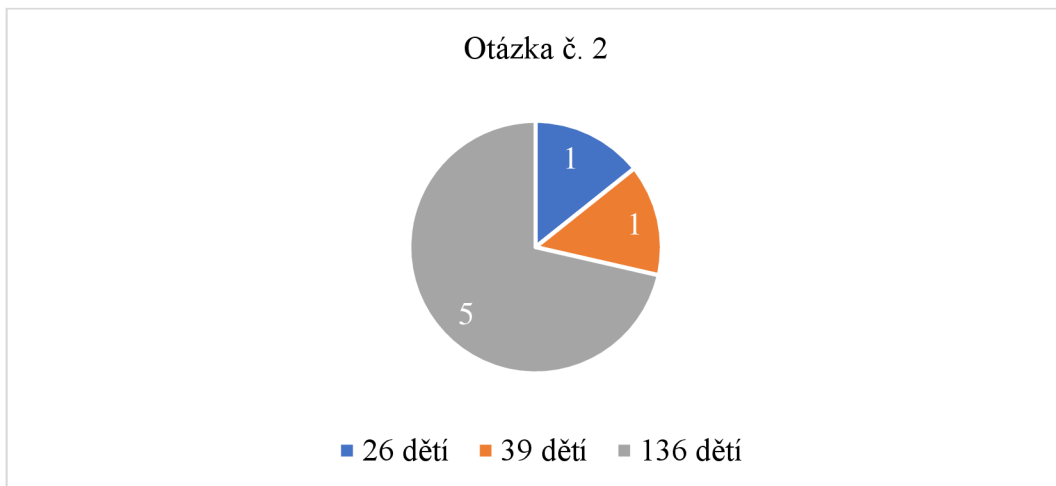

Graf č. 1: Počet registrovaných rodin

Z prvního grafu vyplývá, že je průměrně ze získaných výsledků v sociálně aktivizačních službách celkem 42 rodin. Dále pak jsou uvedeny výsledky jako 12 a 20 rodin ve stejném poměru.

Otázka č. 2

Kolik dětí je registrováno ve Vaší sociálně aktivizační službě?

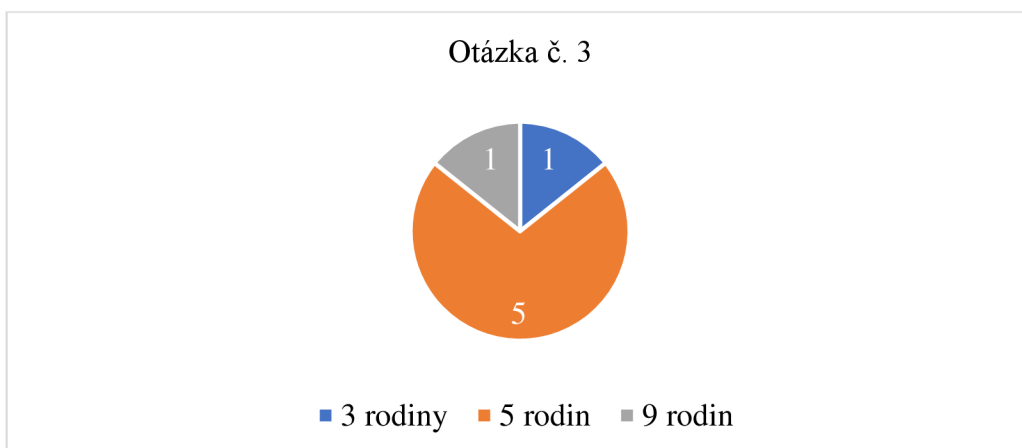

Graf č. 2: Počet registrovaných dětí

Druhý graf popisuje počet dětí, které jsou registrovány v sociálně aktivizačních službách Královéhradeckého kraje. Nejčastější odpověď je 136 dětí. Ve stejném poměru byly odpovědi v počtu 26 a 39 dětí.

Otázka č. 3

Kolik rodin vedete ve Vaší sociálně aktivizační službě s jedním dítětem?

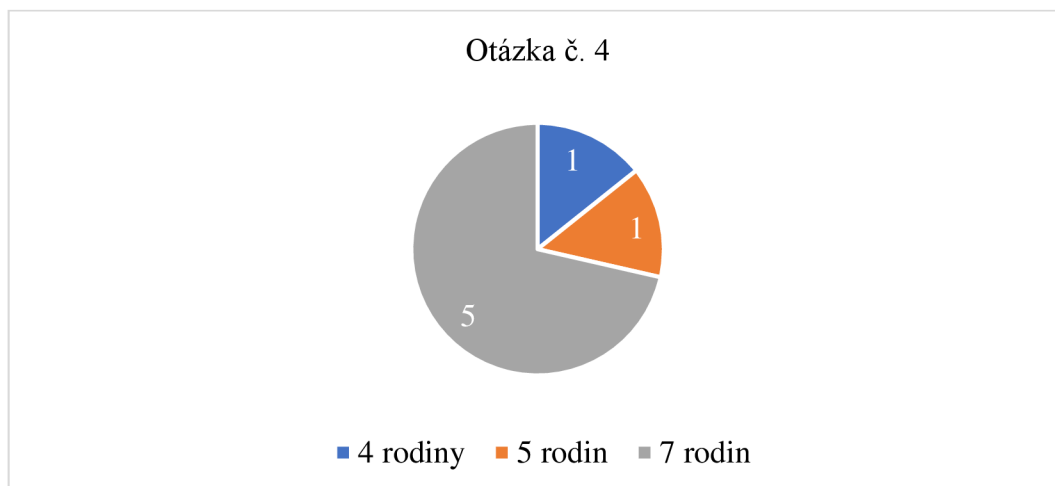

Graf č. 3: Počet registrovaných rodin s jedním dítětem

Třetí graf se zaměřuje na počet rodin, které mají jedno dítě. Dle výsledků je nejvyšší počet 5 rodin s jedním dítětem, které jsou registrovány v sociálně aktivizační službě. Mezi dalšími výsledky byl počet 3 a 5 rodin.

Otázka č. 4

Kolik rodin vedete ve Vaší sociálně aktivizační službě se dvěma dětmi?

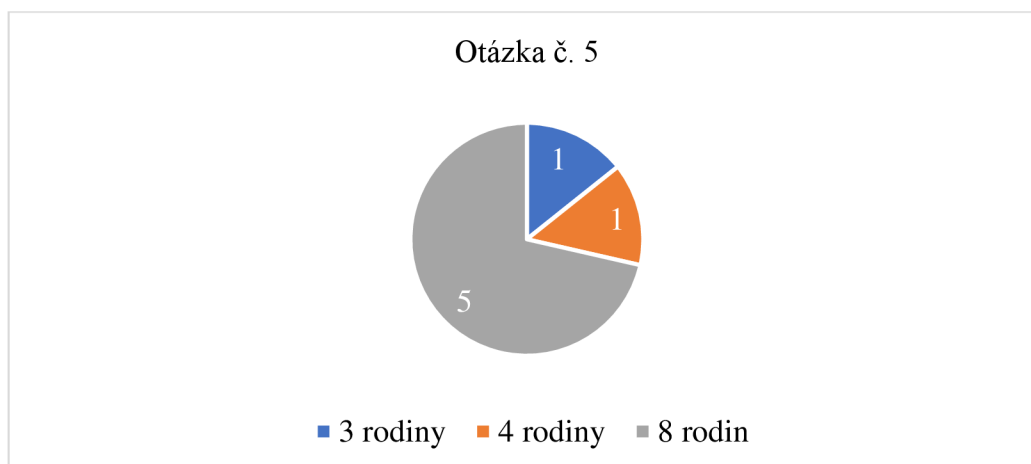

Graf č. 4: Počet registrovaných rodin se dvěma dětmi

Následující otázka se také týká počtu rodin a dětí. Tentokrát se zaměřuje na rodiny se dvěma dětmi. Nejčastější odpověď byl počet 7 rodin. Mezi další výsledek byl zařazen počet 4 a 5 rodin.

Otázka č. 5

Kolik rodin vedete ve Vaší sociálně aktivizační službě se třemi dětmi?

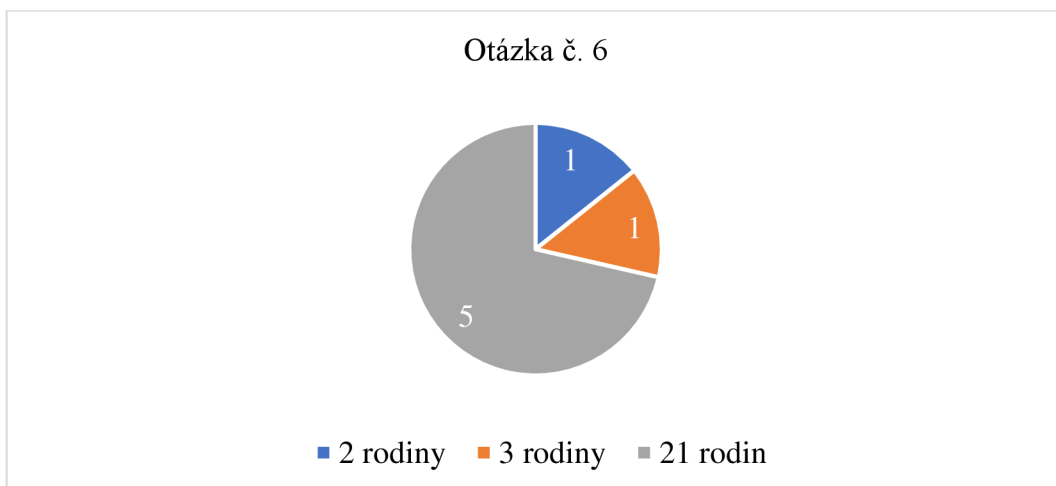

Graf č. 5: Počet registrovaných rodin se třemi dětmi

Z grafu vyplývá, že počet rodin s větším množstvím rodin stoupá. Celkový nejčastější výsledek počtu rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizačních službách se třemi dětmi je 8 rodin. Další výsledky byly 3 a 4 rodiny.

Otázka č. 6

Kolik rodin vedete ve Vaší sociálně aktivizační službě se třemi a více dětmi?

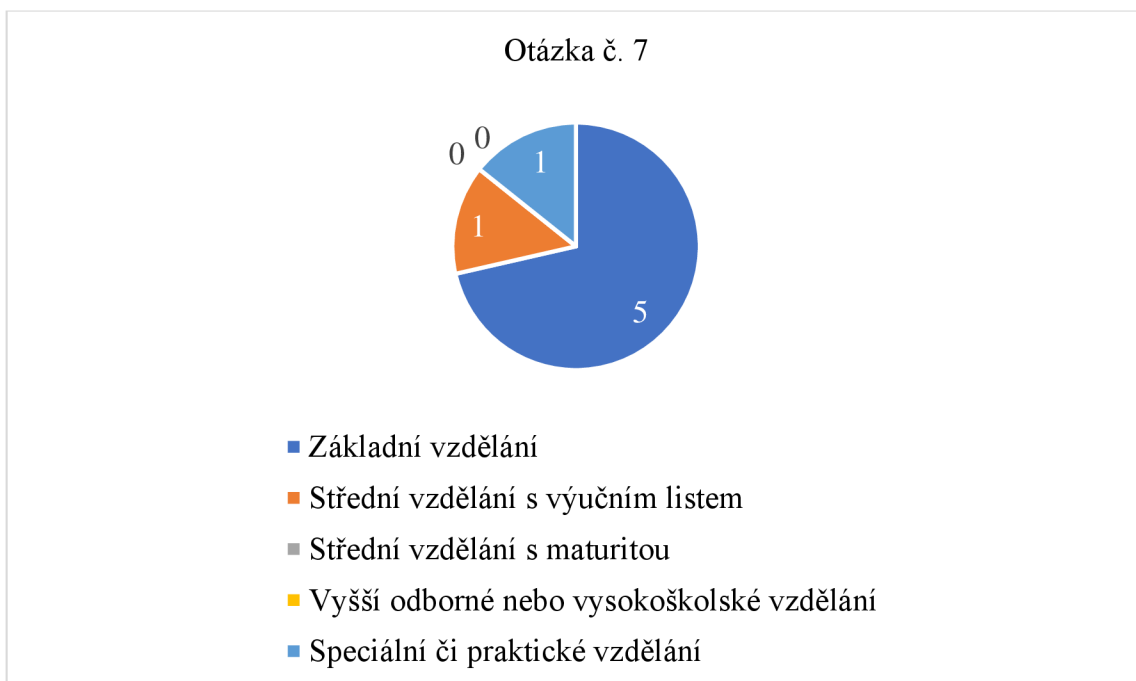

Graf č. 6: Počet registrovaných rodin se třemi a více dětmi

Tento graf popisuje počet rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě se třemi a více dětmi. Jedná se o nejvyšší počet, a to o 21 rodin. Mezi další výsledky jsou zařazeny počty 2 a 3 rodin.

Otázka č. 7

Jaké nejvyšší dosažené vzdělání mají obvykle rodiče z těchto rodin?

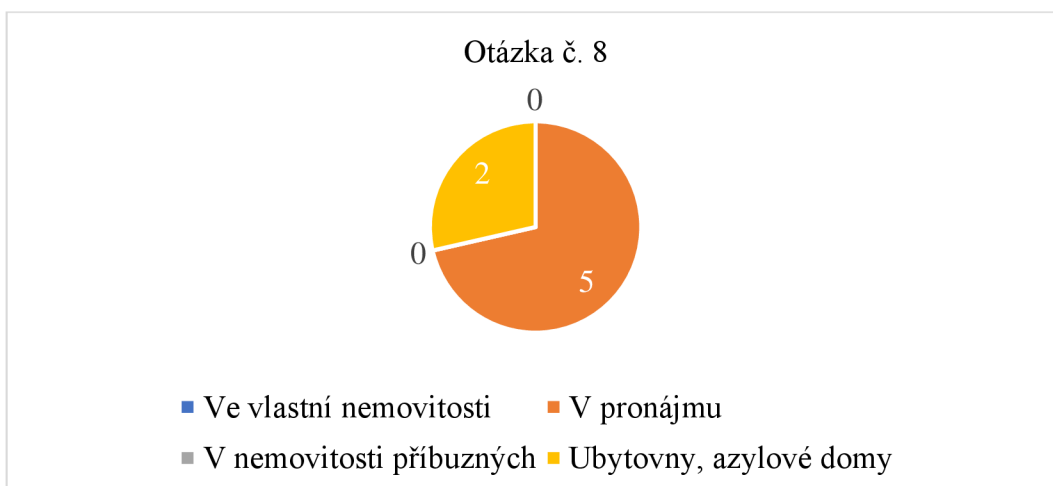

Graf č. 7: Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů ze sociálně slabých rodin

Graf týkající se sedmé otázky popisuje nejvyšší dosažené vzdělání rodičů. Dle očekávání se jedná o základní vzdělání, které dominuje nad ostatními. Dále bylo do grafu přidáno speciální či praktické vzdělání na základě respondentů.

Otázka č. 8

Kde sociálně slabé rodiny bydlí?

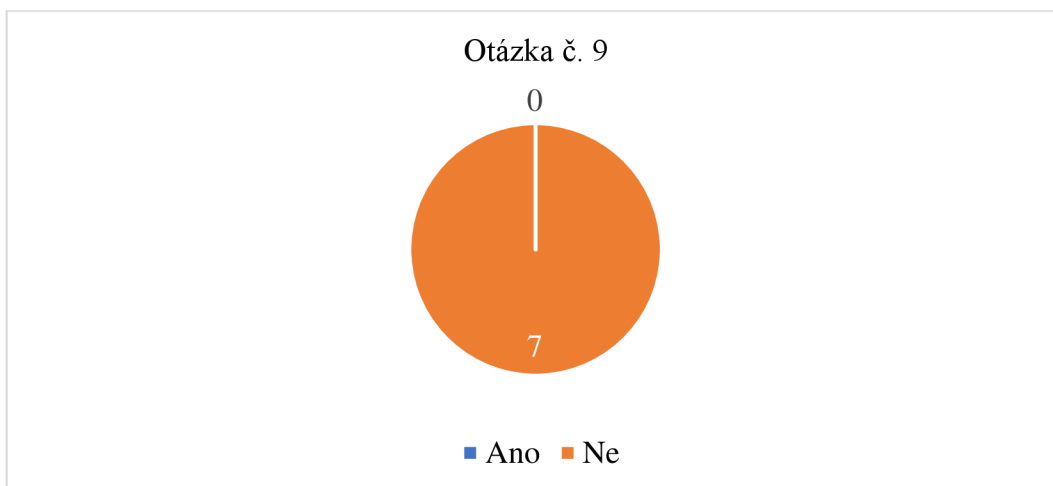

Graf č. 8: Možnosti bydlení sociálně slabých rodin

Z grafu lze vyčíst, že nejčastěji rodiny bydlí v pronájmu či na ubytovnách, případně v azylových domech.

Otázka č. 9

Pokud je rodina kompletní, chodí oba rodiče do zaměstnání?

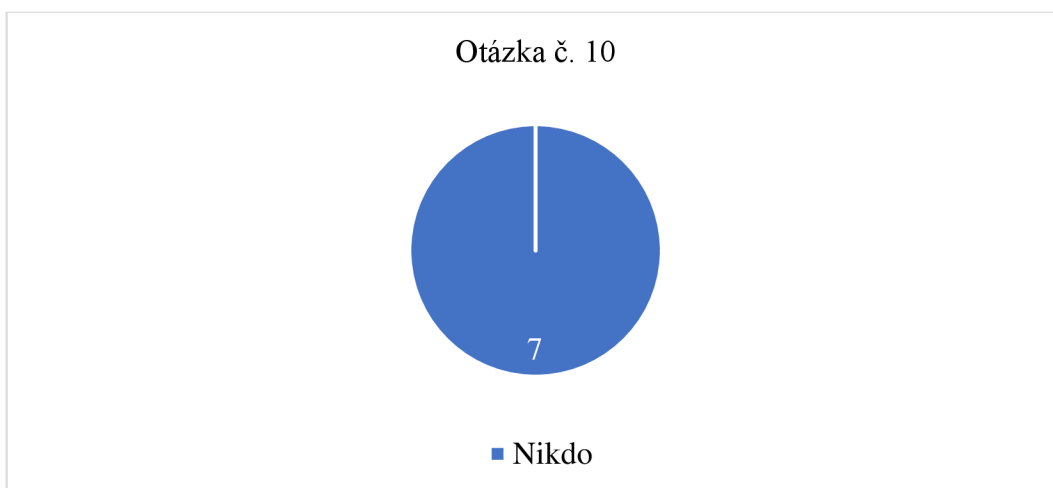

Graf č. 9: Zaměstnání rodičů

Tento graf se zaměřuje na zaměstnání rodičů. Z výsledků vyplývá, že pokud je rodina kompletní, oba rodiče nechodí do zaměstnání.

Otázka č. 10

Pokud rodina není kompletní, kdo chodí do zaměstnání?

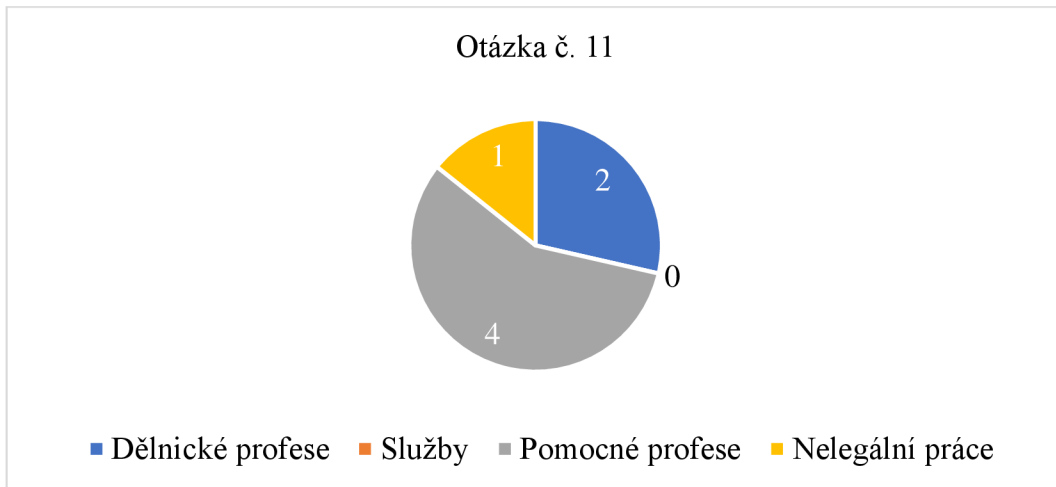

Graf č. 10: Zaměstnání zaměřené na jednoho z rodičů

Graf, který se týká této otázky popisuje situaci, kdo chodí do zaměstnání, pokud není rodina kompletní. Odpověď byla jednotná a jejím výsledkem byla situace, že nikdo do zaměstnání nechodí.

Otázka č. 11

Jaký typ profese mají obvykle pracující z těchto rodin?

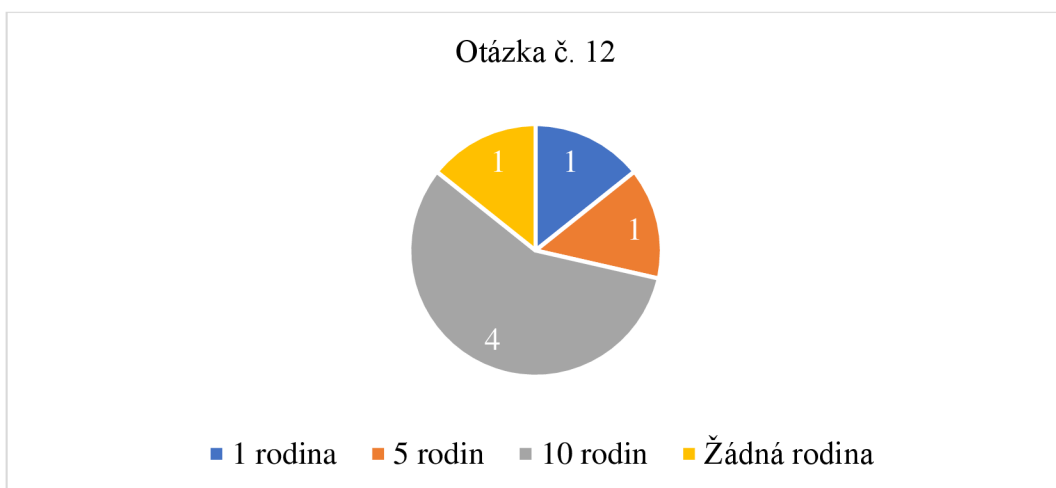

Graf č. 11: Typy profesí rodičů ze sociálně slabých rodin

Graf popisuje jedenáctou otázku, týkající se profesí sociálně slabých rodin. Převažují pomocné profese a dělnické profese.

Otázka č. 12

Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou úplné?

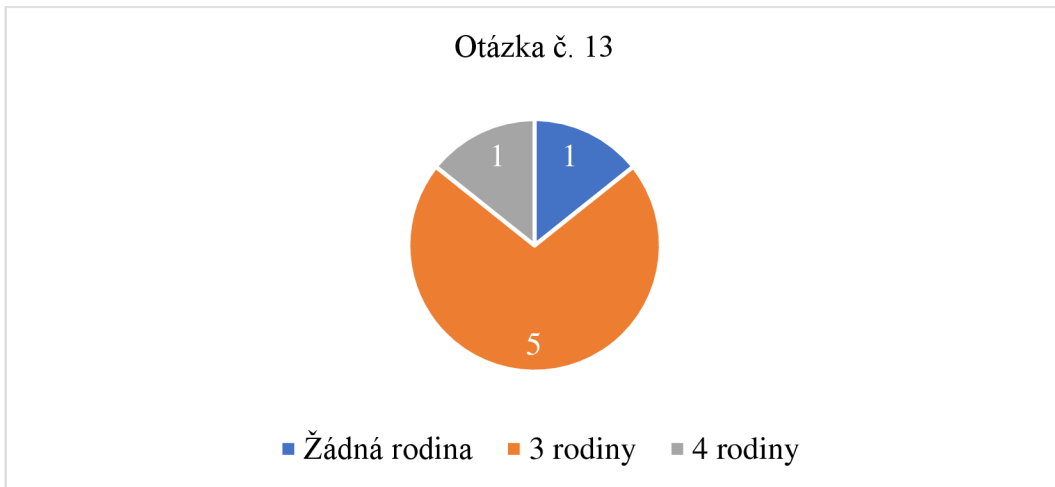

Graf č. 12: Počet úplných rodin vedených v sociálně aktivizační službě

Z grafu lze vyčíst, že počet úplných rodin v sociálně aktivizačních službách je různorodý. Nejvíce zastoupení má 10 rodin. V grafu byly zmíněny i počty jako jedna, pět, nebo dokonce žádná rodina.

Otázka č. 13

Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou rozvedené?

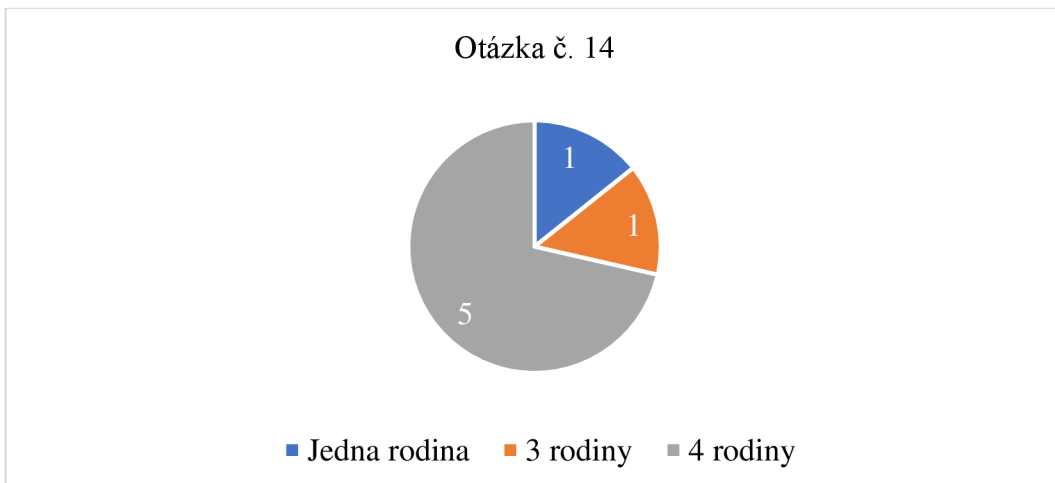

Graf č. 13: Počet rozvedených rodin vedených v sociálně aktivizační službě

Graf popisuje, že v sociálně aktivizačních službách jsou průměrně celkem tři rodiny rozvedené. Další uvedené počty rozvedených rodin byly čtyři, nebo žádná rodina.

Otázka č. 14

Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou v novém partnerském vztahu?

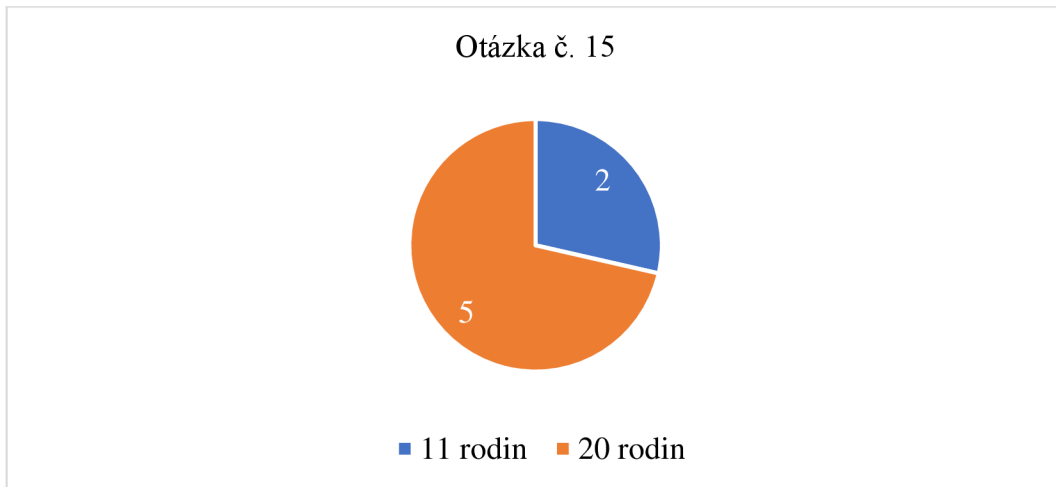

Graf č. 14: Počet rodin v novém partnerském vztahu

Z grafu lze vyčíst, že průměrně čtyři rodiny jsou v sociálně aktivizační službě v novém partnerském vztahu.

Otázka č. 15

Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou v roli samoživitelů?

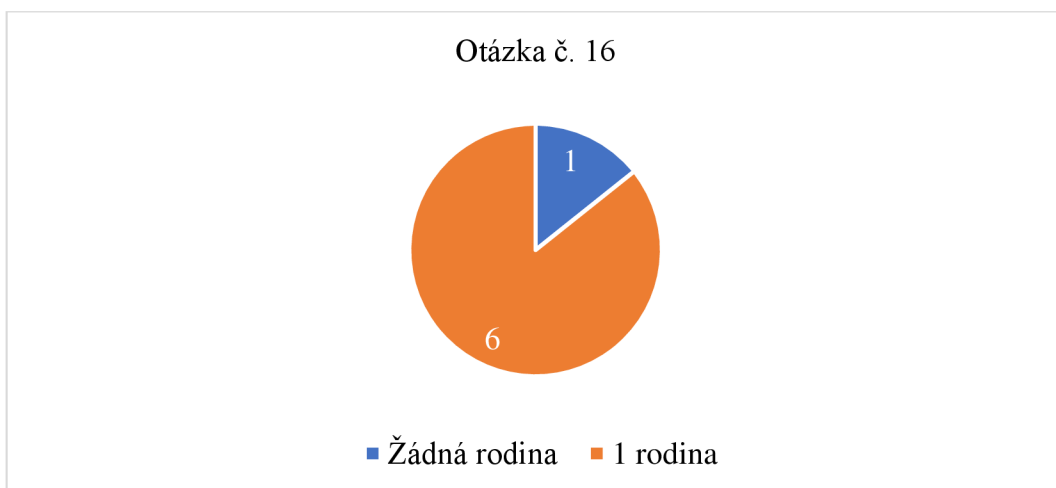

Graf č. 15: Počet rodin v roli samoživitelů

Graf otázky číslo patnáct popisuje počet rodin, které jsou v sociálně aktivizační službě v roli samoživitelů. Průměrně se jedná nejčastěji o dvacet rodin.

Otázka č. 16

Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou v roli vdovců?

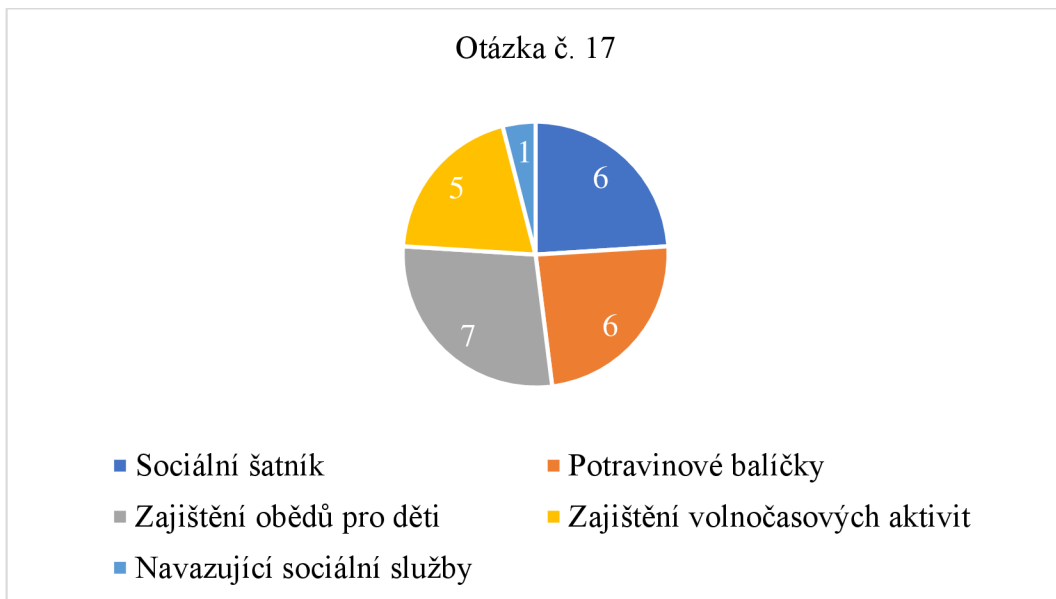

Graf č. 16: Počet rodin v roli vdovců

Graf popisuje počet rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě v roli vdovců. Nejčastějším výsledkem je jedna rodina.

Otázka č. 17

Jakou formu sociální pomoci tyto rodiny obvykle využívají?

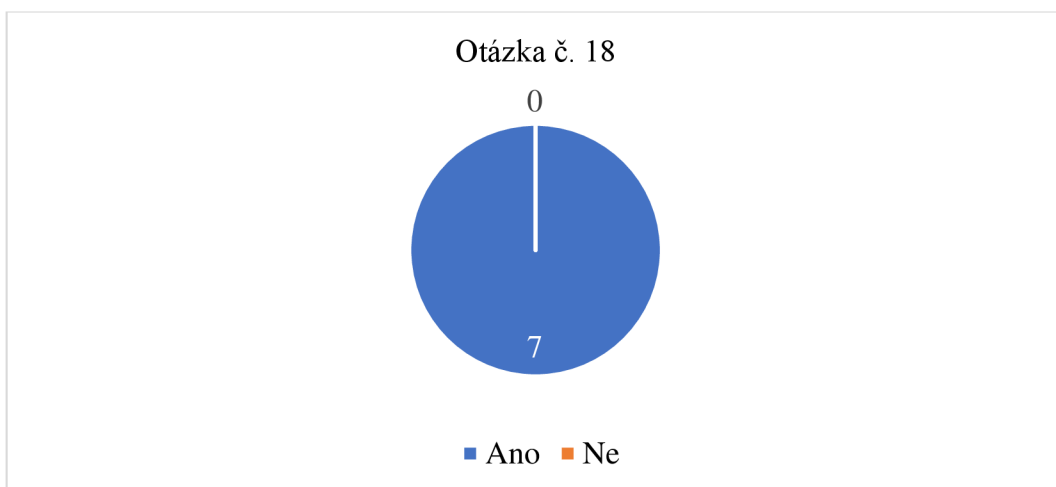

Graf č. 17: Formy sociální pomoci

Graf popisuje různé formy sociální pomoci, které sociálně slabé rodiny využívají. Zde respondenti mohli vybrat více odpovědí. Mezi nejčastějšími bylo zajištění obědů pro děti, potravinové balíčky, sociální šatník, a také zajištění volnočasových aktivit. Dále byly zmíněny i navazující sociální služby.

Otázka č. 18

Pobírají sociálně slabé rodiny finanční příspěvky od státu?

Graf č. 18: Finanční příspěvky od státu

Z grafu lze vyčíst, že všichni respondenti odpověděli na otázku jednotně. Lze tedy tvrdit, že sociálně slabé rodiny pobírají finanční příspěvky od státu.

Otázka č. 19

Jakým způsobem obvykle děti ze sociálně slabých rodin tráví své víkendy a volný čas?

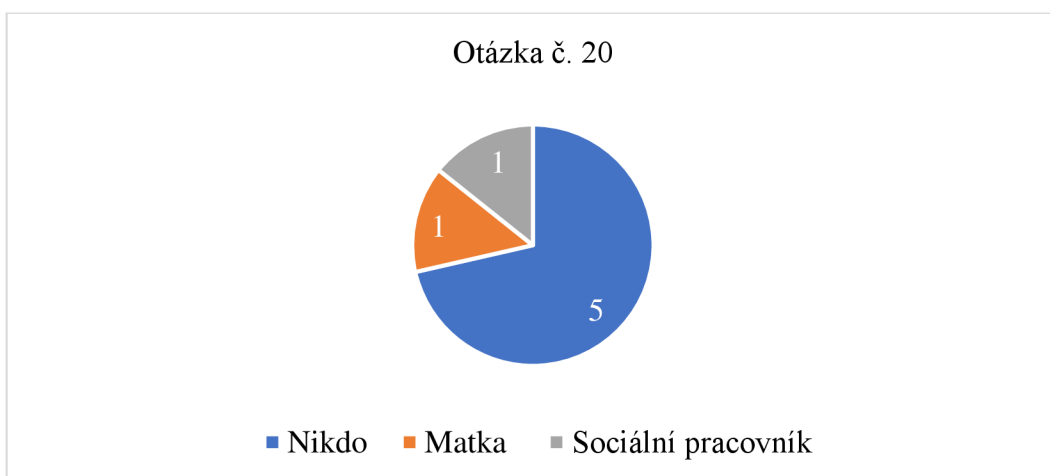

Graf č. 19: Možnosti trávení volného času dětí ze sociálně slabých rodin

Z výsledků vyplývá, že děti ze sociálně slabých rodin tráví nejvíce volného času doma. Především se jedná o televizi, mobil či jiná elektronická zařízení. Nízké zastoupení v grafu má čas strávený s přáteli.

Otázka č. 20

Kdo určuje denní režim dítěte?

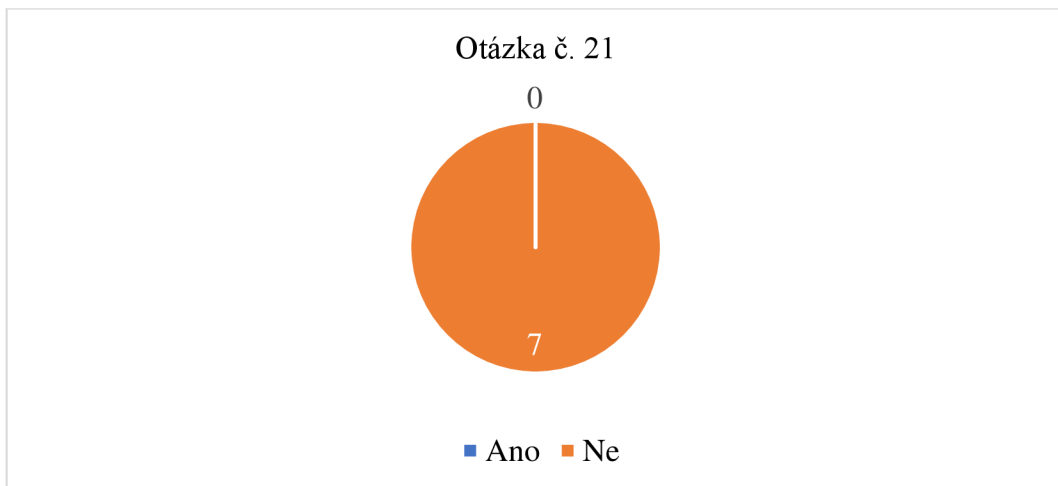

Graf č. 20: Denní režim dítěte

Z grafu lze vyčíst, že denní režim dítěte ze sociálně slabých rodin nejčastěji neurčuje nikdo, případně dítě samotné. V nízkém zastoupení je v grafu zmíněna i matka, případně sociální pracovník.

Otázka č. 21

Má dítě ze sociálně slabé rodiny doma k dispozici vše, co potřebuje ke svým zájmům?

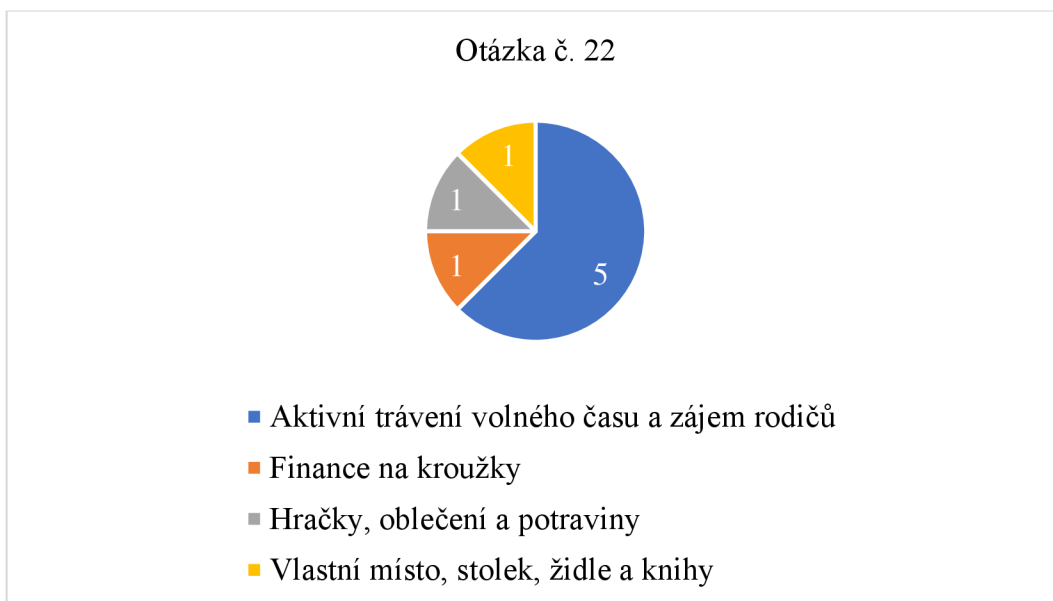

Graf č. 21: Dostupnost potřeb pro zájmy dítěte ze sociálně slabé rodiny

Graf popisuje jednotnost odpovědi respondentů, týkající se dostupnosti všeho potřebného, co dítě ze sociálně slabé rodiny potřebuje ke svým zájmům. Výsledkem grafu je situace, že dítě nejčastěji nemá vše potřebné, co potřebuje ke svému rozvoji.

Otázka č. 22

Co obvykle dítěti ze sociálně slabé rodiny schází?

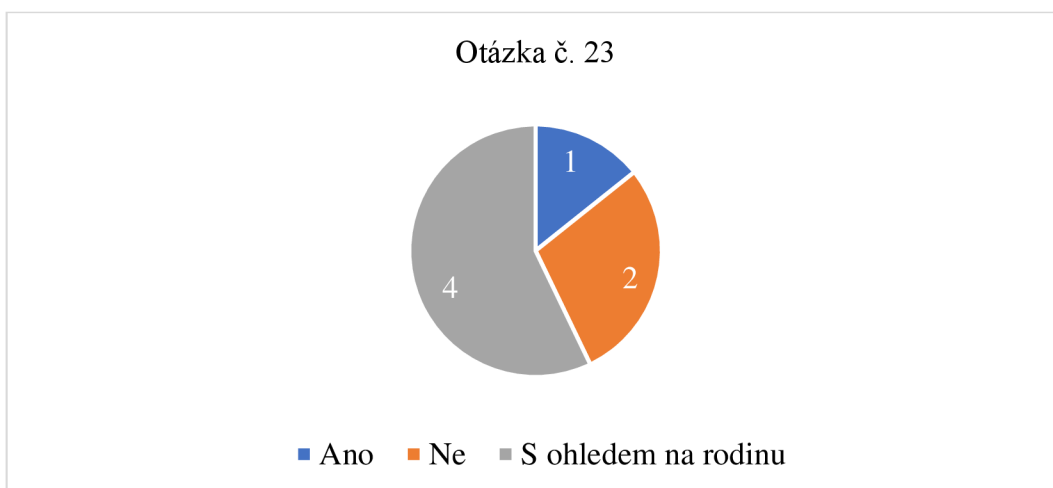

Graf č. 22: Nedostatky v životě dítěte ze sociálně slabé rodiny

Z grafu lze vyčíst, že dětem ze sociálně slabé rodiny nejvíce schází aktivní trávení volného času, a především zájem rodičů. Dále jsou v grafu zastoupeny finance na kroužky, hračky, oblečení a potraviny. Také je zmíněna potřeba mít vlastní místo, stolek, židli a knihy.

Otázka č. 23

Má dítě ze sociálně slabé rodiny dobrý vztah se svými rodiči?

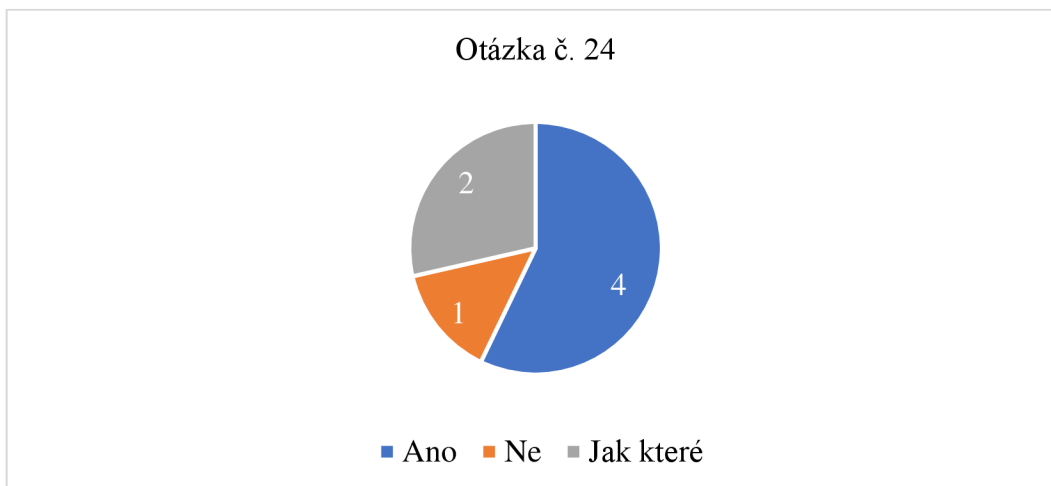

Graf č. 23: Vztah dítěte s rodiči

Graf týkající se otázky číslo dvacet tři se týká vztahu dítěte a rodičů. Lze z něj vyčíst, že se vztahy mění s ohledem na rodinu. Spíše dítě ze sociálně slabé rodiny nemá dobrý vztah se svými rodiči.

Otázka č. 24

Má dítě ze sociálně slabé rodiny dobrý vztah se svými vrstevníky?

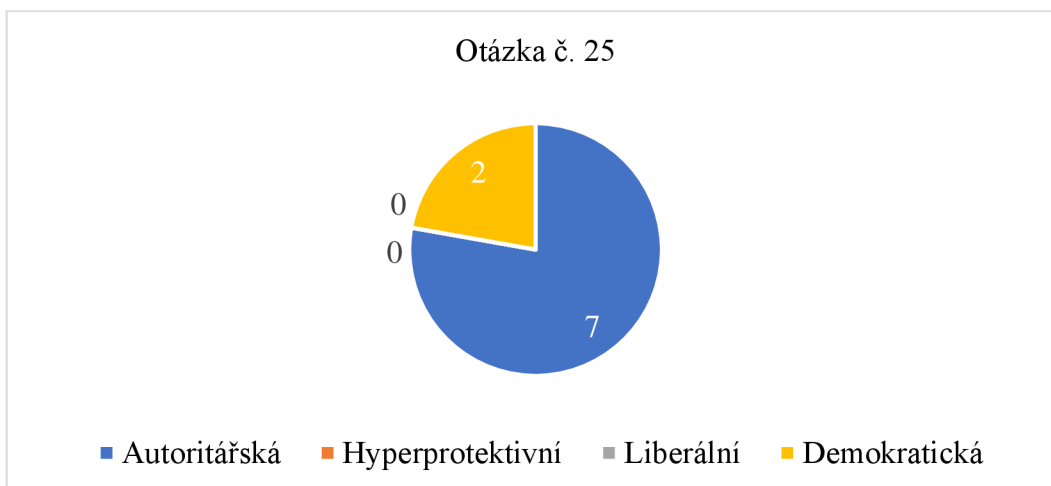

Graf č. 24: Vztah dítěte se svými vrstevníky

Graf popisuje situaci, jestli má dítě ze sociálně slabé rodiny dobrý vztah se svými vrstevníky. Zde převažuje fakt, že záleží na dítěti, ale dalo by se říct, že mezi vrstevníky převažují dobré vztahy.

Otázka č. 25

Jaké výchovné styly jsou v sociálně slabých rodinách nejčastěji využívány?

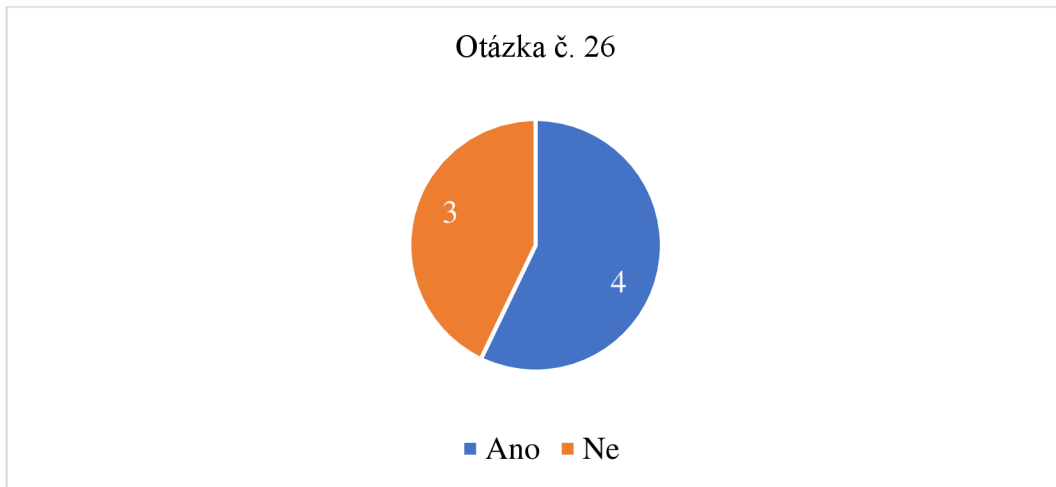

Graf č. 25: Výchovné styly

Z grafu vyplývá, že v sociálně slabých rodinách jsou nejčastěji využívány autoritářské a demokratické výchovné styly. V této otázce mohli respondenti zvolit více odpovědí.

Otázka č. 26

Pokud je sociálně slabá rodina kompletní, shodnou se partneři na společné výchově?

Graf č. 26: Partnerské shody ve výchově

Z grafu lze vyčíst, že odpovědi respondentů jsou téměř vyrovnané. Dalo by se říct, že záleží na typu rodičů, kteří se rozhodují na stylu výchovy, který využijí pro své dítě.

Otázka č. 27

Jaká forma trestů je nejčastěji při výchově dětí používána?

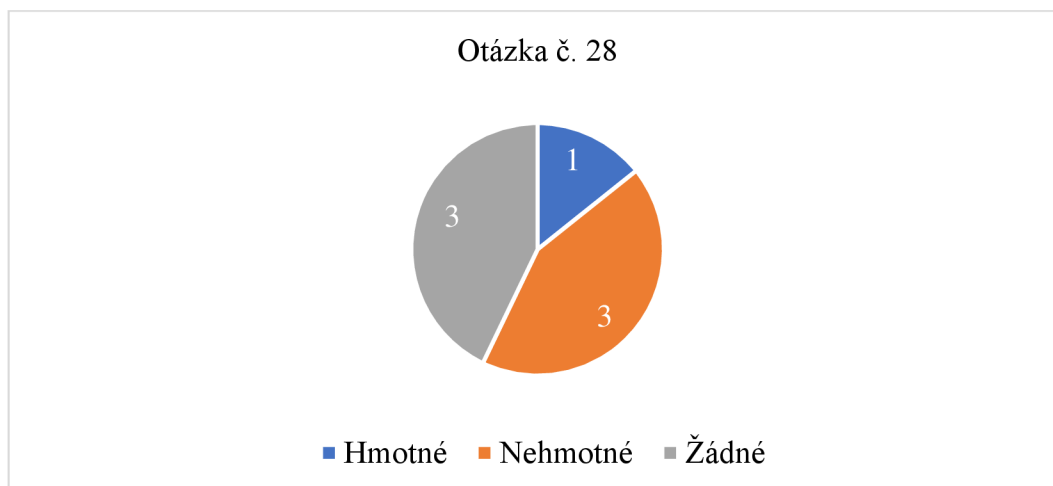

Graf č. 27: Využívané formy trestů

Graf popisuje, že nejčastější forma trestů je fyzická. V sociálně slabých rodinách je také zastoupena i psychická forma.

Otázka č. 28

Jaká forma odměn je nejčastěji při výchově dětí používána?

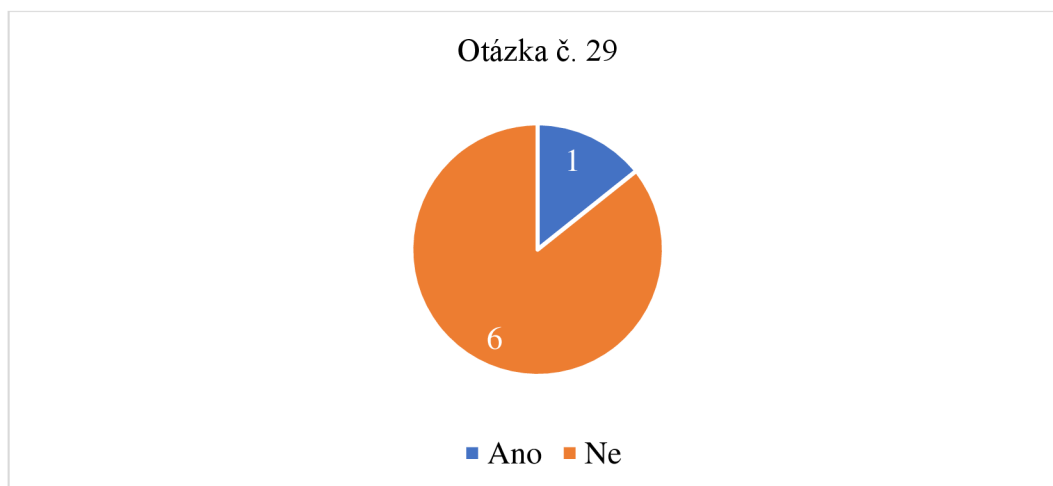

Graf č. 28: Využívané formy odměn

Z grafu vyplývá, že forma odměn v sociálně slabých rodinách má nejčastěji nehmotnou podobu, případě odměna není žádná. Velmi malé zastoupení v grafu má i hmotná odměna.

Otázka č. 29

Zajímají se rodiče dětí ze sociálně slabých rodin o emoční stránku dětí?

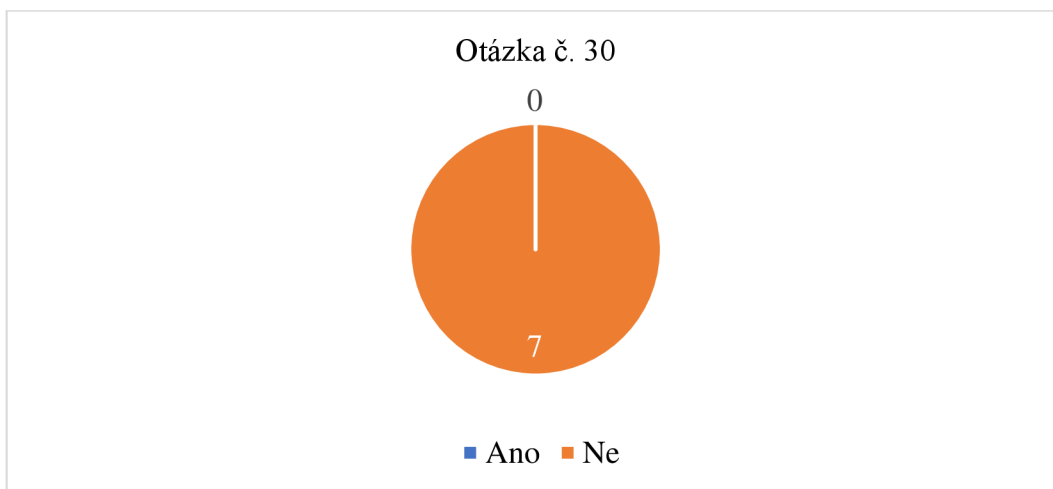

Graf č. 29: Zájem rodičů o emoční stránku dětí ze sociálně slabé rodiny

Graf popisuje, že rodiny ze sociálně slabých rodin se nezajímají o emoční stránku dítěte. Zájem o dítě u rodičů má v grafu velmi malé zastoupení.

Otázka č. 30

Zajímají se rodiče dětí ze sociálně slabých rodin o studijní výsledky dětí?

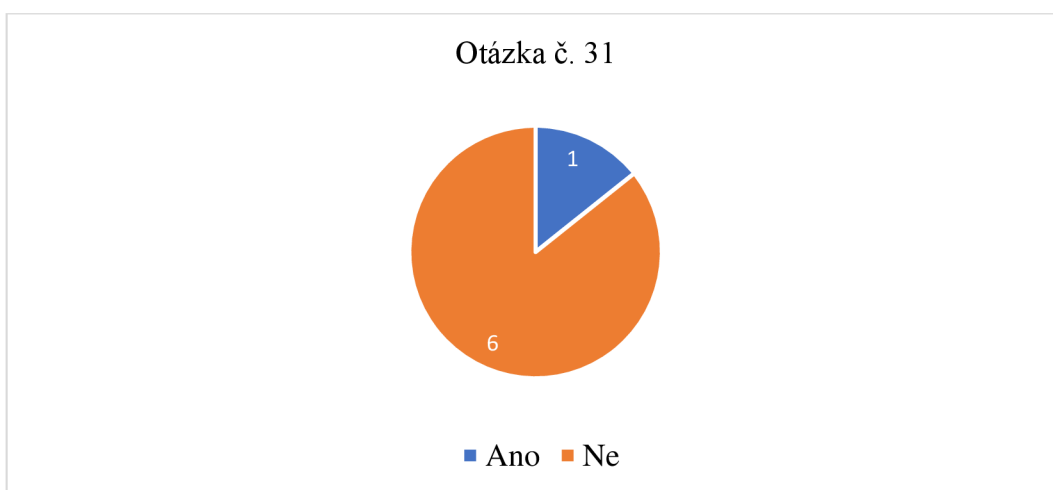

Graf č. 30: Zájem rodičů o studijní výsledky dětí ze sociálně slabé rodiny

Z grafu lze vyčíst, že se rodiče ze sociálně slabých rodin nezajímají o studijní výsledky svých dětí. Odpověď všech respondentů je jednotná.

Otázka č. 31

Svěřují se děti ze sociálně slabých rodin svým rodičům?

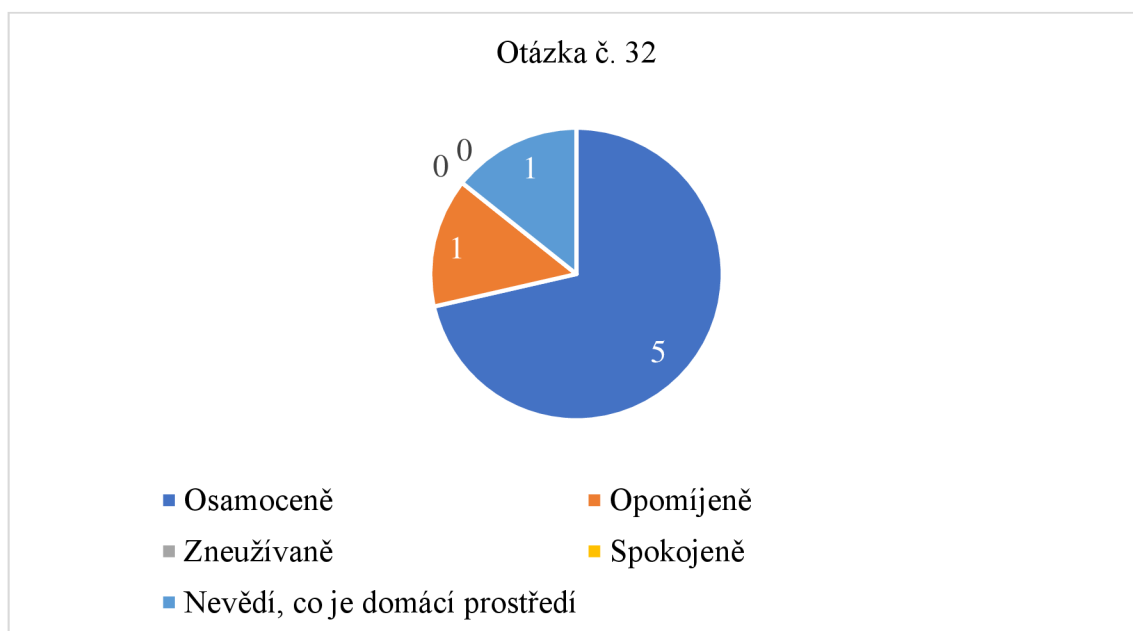

Graf č. 31: Důvěra mezi rodiči a dětmi

Graf popisuje situaci, jestli se děti ze sociálně slabých rodin svěřují rodičům o svých problémech. Odpověď je téměř jednotná, že k této situaci bohužel nedochází.

Otázka č. 32

Jak se děti ze sociálně slabých rodin cítí v domácím prostředí?

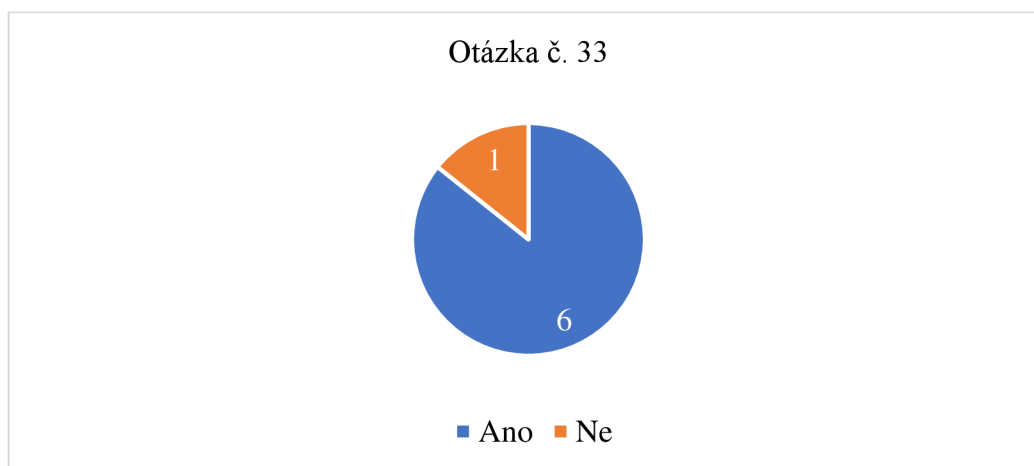

Graf č. 32: Pocity dětí ze sociálně slabých rodin v domácím prostředí

Z grafu lze vyčíst, jak se děti ze sociálně slabé rodiny cítí v domácím prostředí. Nejčastější zastoupení má pocit osamocení, dále jsou v grafu zastoupeny pocity opomíjení. Některé děti ani nevědí, co je to domácí prostředí.

Otázka č. 33

Pocítují děti ze sociálně slabých rodin problémy ve své rodině a vnímají vzájemné vztahy rodičů?

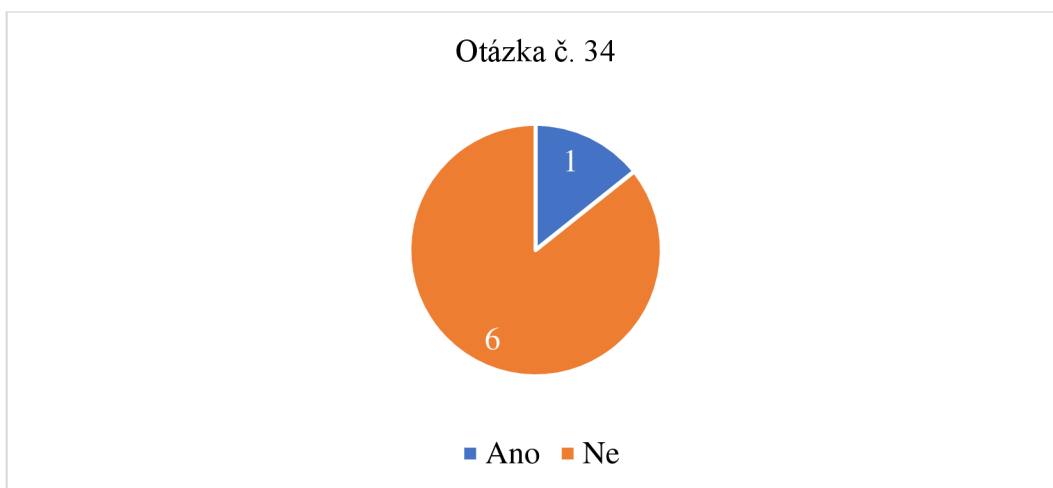

Graf č. 33: Pocity dětí v rámci vzájemných vztahů mezi rodiči

Z grafu vyplývá, že děti ze sociálně slabých rodin pocítují problémy a vnímají vztahy mezi rodiči.

Otázka č. 34

Respektují děti ze sociálně slabých rodin své rodiče?

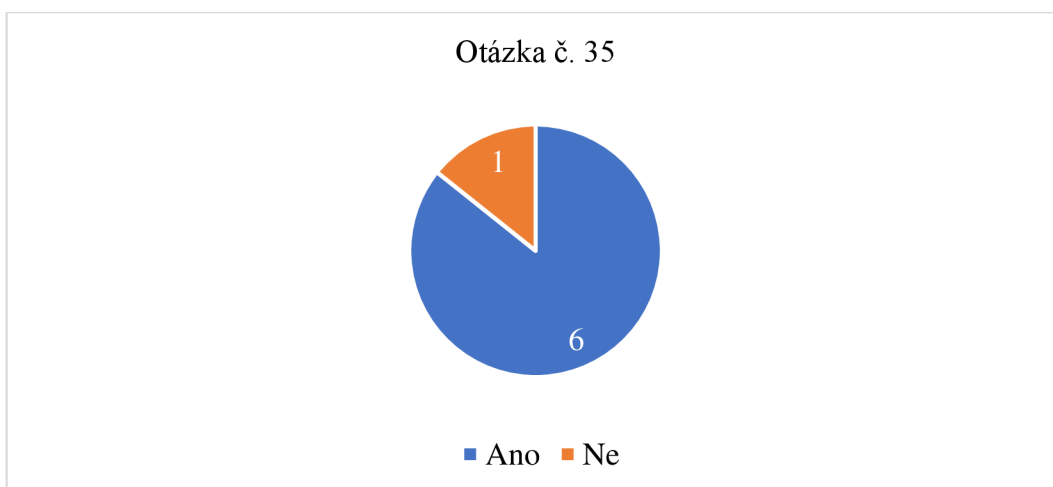

Graf č. 34: Respekt dětí k rodičům

Z grafu vyplývá, že děti ze sociálně slabých rodin nerespektují své rodiče. Odpověď respondentů je téměř jednotná.

Otázka č. 35

Mají děti ze sociálně slabých rodin výchovné problémy ve škole?

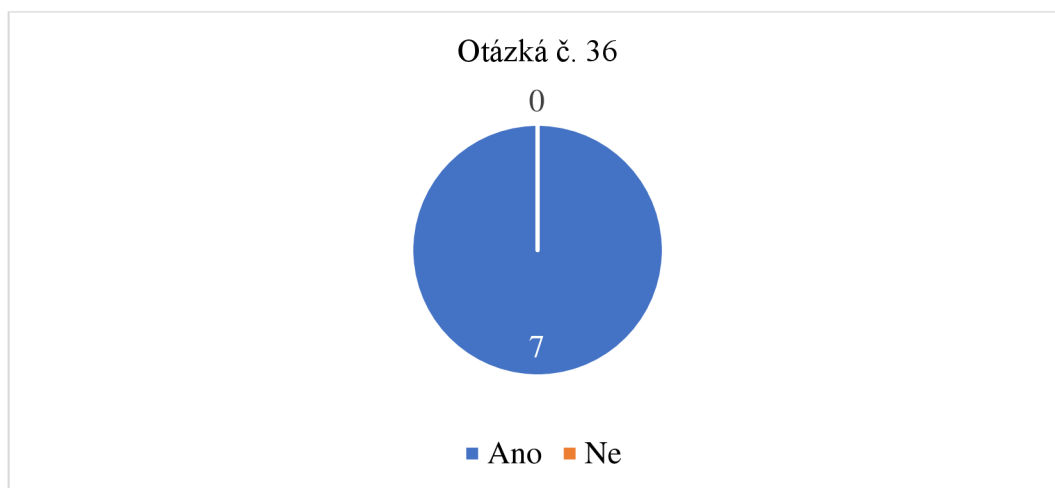

Graf č. 35: Výchovné problémy dětí ze sociálně slabých rodin

Graf popisuje, že děti ze sociálně slabých rodin mají výchovné problémy ve škole. Odpověď respondentů je téměř jednotná.

Otázka č. 36

Mají děti ze sociálně slabých rodin studijní problémy ve škole?

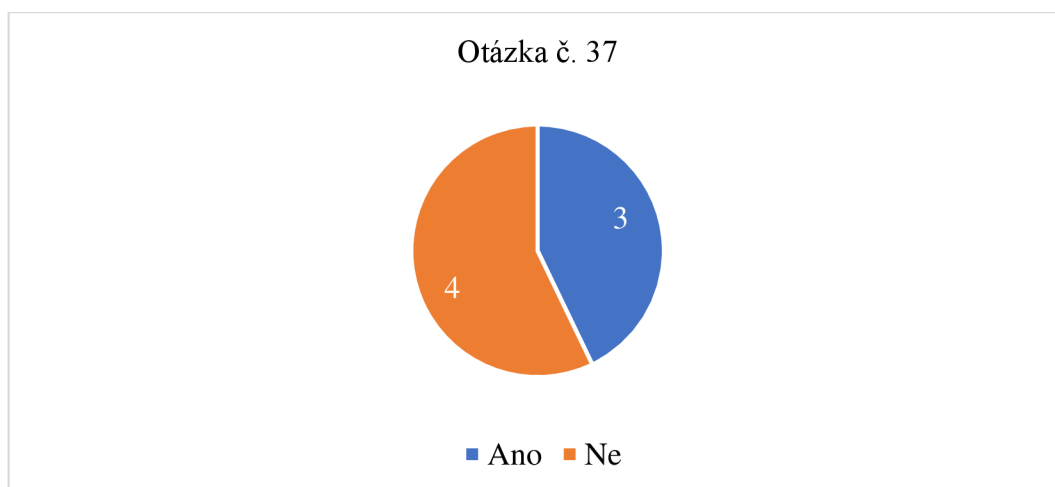

Graf č. 36: Studijní problémy dětí ze sociálně slabých rodin

Z grafu lze vyčíst, že děti ze sociálně slabých rodin mají studijní problémy ve škole. Odpověď je jednotná.

Otázka č. 37

Spolupracují sociálně slabé rodiny se školou, které dítě navštěvuje?

Graf č. 37: Spolupráce rodin se školou

Poslední otázka se týká spolupráce školy s rodinou. Z výsledků grafu lze vyčíst, že je téměř vyrovnaný.

5.9 Vybrané kazuistiky

Na základě neúspěchu v dotazníkové metodě se autorka rozhodla více zaměřit na kvalitativní výzkum v podobě kazuistik. Toto šetření mělo autorce pomoci zodpovědět výzkumné otázky a splnit cíl výzkumu.

5.9.1 Kazuistika č. 1 – Chlapec X

- **Osobní údaje**

Chlapec je staršího školního věku a navštěvuje 9. ročník základní školy v místě svého bydliště. Dále navštěvuje Nízkoprahový klub Exit, kde tráví svůj veškerý volný čas. Rodina spolupracuje se Sociálně aktivizační službou Sasanka, který se nachází v městě Jičín. Chlapec je v perfektním zdravotním stavu, netrpí žádným závažným onemocněním či postižením.

- **Rodinná anamnéza**

Chlapec se nachází v rodině, kde žije pouze s matkou a dalšími dvěma sourozenci. Otec se o rodinu nezajímá, trpí drogovou závislostí a posílá rodině pouze minimální finanční pomoc v podobě výživného. Chlapec má dva mladší bratry, kteří jsou ve věku osm a jednadvacet let. Starší bratr již pracuje v zaměstnání jako kuchař. Rodinu občas navštěvuje babička, která pomáhá matce s výchovou. Matka má problémy s alkoholem. Pracuje jako prodavačka v obchodním řetězci a tráví v zaměstnání velké množství času. Ekonomické podmínky jsou v rodině velmi špatné. S finanční situací matce pomáhá nejstarší bratr, ale jinak je matka závislá na pomoci od státu a využívá potravinových balíčků, sociálního šatníku a další.

- **Pozorování**

Chlapec působí jako introvertní jedinec, který projevuje snahu se zavděčit svým vrstevníkům, především v podobě krádeží v domácnosti (alkohol, finance). Díky nedostatečné pozornosti od matky se pozornosti dožaduje různými způsoby,

především v podobě agresivity. Neuznává autority a velmi často vztahuje vše na sebe. Určuje svou hodnotu na základě toho, co si o něm myslí druzí. Chlapci velmi chybí mužský vzor, který hledá ve svých vrstevnících, pro které velmi často krade. Jelikož výchova od matky nefunguje, tak chlapec nezná hranice. Jeho chování se blíží k trestní činnosti. Chlapec má předčasný pohlavní život, kdy dochází až k obtěžování dívek.

- **Školní anamnéza a volný čas**

Jelikož chlapec navštěvuje poslední ročník základní školy, je vystaven situaci ohledně volby zaměstnání. Jeho cílem je učňovský obor. Nejpravděpodobněji si zvolí obor mechanik, jelikož se zajímá o auta. Ve škole chlapec neprospívá, z předmětů je neklasifikován, protože provozuje záškoláctví, toulky a vyhýbá se vyučování. Školní záležitosti jsou pro něj na posledním místě. Potřebu vzdělávat se bere za nepotřebnou. Matka spíše chlapce omlouvá a zastává se ho, než aby se snažila celou situaci vyřešit.

Volný čas chlapec nejraději tráví v Nizkoprahovém klubu Exit, kde se schází se svými vrstevníky. Dalo by se říct, že se jedná o skupinu chlapců, kteří provozují nelegální činnosti a podporují chlapce v krádežích. Dále také ve volném čase poslouchá hudbu, jiné zájmové aktivity nemá.

- **Práce sociálně aktivizační služby**

Situace, ve které se chlapec nachází se odvíjí především od matky, která není nakloněná k řešení celé situace, jelikož stále nevidí problém. Na základě tohoto byla vytvořena zakázka, ve které se klade za cíl podpořit a směřovat matku na krizovou komunitní službu Fokus, kde pracují se závislými klienty z důvodu alkoholismu, případně matce představit léčebná zařízení, která by jí mohly s celou situací pomoci. Dále pomoci celé rodině s finanční gramotností, a najít pro chlapce volnočasové aktivity a směřovat jej na pokračování spolupráce s Nizkoprahovým klubem, kde může zlepšovat své studijní dovednosti a plnit si zde úkoly.

Celá tato spolupráce prozatím trvá dva měsíce. Pokroky v rodině zatím nejsou velké, jelikož matka nechce spolupracovat. Co se povedlo, je nalezení zájmového kroužku pro chlapce, který navštěvuje místní fotbalový klub, kde se mu velmi daří.

- **Shrnutí**

Jako vhodným řešením by se mohlo zdát věnovat chlapci větší pozornost od matky. Bohužel to není tolik realizovatelné, jelikož matka musí chodit do zaměstnání. Určitě by bylo vhodné zařadit pro matku psychologa. Neměla by v rodině chybět pravidelná návštěva sociální pracovnice a pokračování se spoluprací se sociálně aktivizační službou. Autorka považuje za vhodné, aby chlapec pokračoval v návštěvách Nízkoprahového klubu Exit.

5.9.2 Kazuistika č. 2 – Dívka X

- **Osobní údaje**

Dívka je staršího školního věku a navštěvuje 8. ročník základní školy v místě svého bydliště. Dále navštěvuje i Nízkoprahový klub Exit a rodina spolupracuje se Sociálně aktivizační službou Sasanka v Jičíně. Dívka je v dobrém zdravotním stavu, netrpí žádným onemocněním či postižením.

- **Rodinná anamnéza**

Dívka žije s otcem i matkou a má další tři sourozence. Starší sestru, která již v rodině nebydlí, jelikož je ve věku dvaadvacet let a má vlastního syna. Dále má mladší sestru, které je deset let a nejmladšího bratra, kterému jsou dva roky. Rodinu občas navštěvuje nejen starší sestra, ale i babička a další členové rodiny. Vzdělání rodičů je pouze základní. Matka je nezaměstnaná, spoléhá na pomoc od státu a otec je dělník. Ekonomické podmínky jsou v této rodině velmi špatné. Děti žijí v chaotickém prostředí, kde nemají žádný svůj prostor. Rodina spoléhá na potravinové balíčky a další možné podpory, které jim stát nabízí. Tuto celou situaci dívka velmi vnímá. Životní styl rodiny je velmi špatný. Matka i otec jsou kuřáci a kouří cigarety uvnitř obývacího pokoje. Otec bývá velmi často pod vlivem alkoholu. V rodině bývají velmi často nezvané pozdní návštěvy a hádky.

Výchova v rodině je velmi laxní. Matka nechává děti tak, jak jsou. Pokud jde o manuální práci a pomoc v rodině, to je matka velmi důkladná a dbá na to, aby dívky pomáhaly s mladším sourozencem či v domácnosti. Všechny dívky umí vařit. Co se týče vzdělávání, jsou zde velké mezery. Matka občas dochází do školy za vyučujícími

a projeví snahu situaci na základě urgování ze strany školy řešit. Otec neprojevuje žádný zájem. Do rodiny dochází sociální pracovnice, která má za úkol hlídat situaci dětí.

- **Pozorování**

Dívka je velmi komunikativní a otevřená. Nemá problém se s čímkoliv svěřit. Je ráda, když jí někdo může vyslechnout. Události, které se dějí v rodině silně vnímá a uvědomuje si je. Zároveň projevuje snahu si celou situaci nepřipouštět a vytěsnit ji v podobě času stráveného se svými vrstevníky, či sebepoškozováním v podobě pálení rukou. Se svými vrstevníky dívka kouří cigarety a marihuanu. Dívka žije předčasný sexuální život a hrozí zde situace, že bude předčasně těhotná, jelikož si neuvědomuje žádná rizika. Sama sebe vnímá velmi negativně, nedokáže se pochválit, nelíbí se sama sobě a nezná své kladné stránky. V životě nemá žádnou motivaci a nic ji nebaví. Často se toulá, nechce se vracet domů a vyhýbá se vyučování.

- **Školní anamnéza a volný čas**

Dívka ve škole neprosperuje, díky velké absenci je neklasifikovaná z mnoha předmětů. Má velké problémy s chováním. Při hodinách vykřikuje, nesoustředí se a projevuje snahu o upoutání pozornosti u spolužáků nevhodnými poznámkami na učitele. Nevěnuje se zadané práci. Je drzá a užívá vulgarismů. Znamky nosí velmi často nedostatečné, protože neprojevuje zájem o učivo a neučí se. Ve škole není u vyučujících oblíbená, naopak je pro ně přítěží. Nemá žádné cíle, matka ji nevede k dalšímu vzdělávání, protože v tom nevidí smysl. Dívka jako jedinou vhodnou perspektivu vidí do budoucna práci v oboru cukrářka.

Ve volném čase se dívka věnuje občasnému kreslení a poslouchá hudbu. Nejčastěji však tráví své volné chvíle se svými vrstevníky, kteří jsou součástí deviantních skupin. Dívka s nimi popíjí alkohol a kouří marihuanu. Těmto aktivitám se věnuje nejčastěji.

- **Práce sociálně aktivizační služby**

Na základě situace, ve které se dívka nachází, byla vystavena zakázka, která se zaměřuje na posílení výchovných kompetencí obou rodičů. Došlo k nabídnutí

sociální terapie, včetně kontaktu na terapeuta. Cílem bylo také podpořit finanční gramotnost rodiny. Dívka dostala doporučení na pokračování návštěv Nízkoprahového klubu Exit, ve kterém si může psát úkoly. Dále také sociální pracovníce nabídly program Velký kamarád, kdy dobrovolníci v podobě studentů dochází do rodin pomáhat dětem ze sociálně slabých rodin s domácí přípravou do školy. Z důvodu finanční situace, dostala rodina kontakt na nadaci Patron dětí, která pomáhá získávat vybavení pro děti.

Spolupráce s rodinou v současnosti probíhá již sedm měsíců. Došlo k pokrokům, co se týče rodinného vybavení, kdy dívka dostala vlastní stůl a židli, kde může dělat své úkoly. Dále rodina navštěvuje sociální terapii a do rodiny dochází studentka na základě programu Velký kamarád a pomáhá dívce s domácí přípravou do školy.

- **Shrnutí**

Dívka se autorce jeví jako inteligentní s nevyužitým potenciálem. Díky své rodině, která nedbá na vzdělání, není schopná se kvalitně rozvíjet. Návštěva sociální pracovníce zcela nenahradí špatné domácí prostředí. Matka by měla přehodnotit pohled na vzdělávání svých dětí a nepřisuzovat důležitost pouze domácím pracím.

Její poruchové chování je zcela ovlivněno rodinnou situací. Řešením by se mohlo zdát pokračování ve spolupráci s Nízkoprahovým klubem Exit, sociální pracovníci a případně zařadit i psychologa. Dívka jasně jeví potřebu si s někým popovídat.

5.10 Shrnutí

Dle definice autorka nazývá rodinu s nízkými příjmy a špatnou ekonomickou situací, včetně nezaměstnanosti jako sociálně ohroženou. V současnosti se finanční situace rodiny odráží ve všech sférách života. Pojem sociálně slabá rodina pak označuje takovou rodinu, která svou ekonomickou situaci projevuje snahou vyřešit pobíráním sociálních dávek, s výjimkou peněžité pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku. Definují ji především dlouhodobé nízké příjmy. Tato situace ztěžuje nejen pokrytí nezbytných nákladů na rodinu, ale i snižuje životní úroveň všech členů rodiny. Rodina se sociálně slabou může stát z různých důvodů. Nejčastěji se jedná o více ovlivňujících

okolností, se kterými se jedinec nedokáže, nebo nechce vyrovnat. Především se jedná o finance a jejich nedostatky, který rodinu dokáže ovlivnit v postavení ve společnosti.

V rodinách, kde jsou špatné finanční poměry, rodiče mají základní nebo nedokončené vzdělání se o děti téměř nestarají. Nejsou schopni jim zajistit potřebné pomůcky či zájmové kroužky a volnočasové aktivity, jelikož na ně nemají finance. Děti nevedou k dalšímu vzdělávání, jelikož v tom sami nevidí důvod a spokojí se s málem. Nemotivují děti ve škole, protože vzdělání nekladou důležitost. Děti díky tomu bývají zaostalé ve svém vývoji. Poruchy chování pak mohou vzniknout jednoduše, jelikož dítě strádá jak po emoční, tak i fyzické stránce, jelikož si rodiče nemohou kvalitní potraviny dovolit. Nemají na dítě čas a neprojevují žádný zájem o jeho emoční stránku. Chybí jim láska, porozumění, dohled a vedení. Pro tyto děti je velmi těžké se začlenit do společnosti, protože jim chybí zdravé návyky. Práce sociálně aktivizační služby je pro sociálně slabé rodiny zcela zásadní. Bez její pomoci by byly téměř ztracené.

Předvýzkum nedopadl podle očekávání autorky. Z důvodu získání nízkého počtu respondentů nelze považovat předvýzkum za reliabilní. Cíl předvýzkumu nebyl splněn, protože nebylo získáno dostatečné množství informací pro charakteristiku sociálně slabé rodiny, jako faktorů poruch chování a emocí u dětí staršího školního věku. Autorka nebyla schopna na základě tohoto výsledku vyvodit dopad sociálně slabé rodiny na vývoj dítěte. Z tohoto důvodu se rozhodla soustředit spíše na kazuistiky dětí a doplnit předvýzkum.

Situaci, že autorka neobdržela dostatek respondentů ve výzkumu si vysvětluje tím, že jsou sociálně aktivizační služby velmi zahlcené a pracovníce nemají dostatek času a možností, aby byly dotazník schopné vyplnit. Těchto pracovníků je velký nedostatek.

Na základě kazuistik autorka získala mnohé informace, které jí pomohly ponořit se do problematiky. Díky kazuistikám lze usoudit závěr, že sociálně slabá rodina má velký vliv na vznik poruch chování a emocí. Dítě, které nedostává dostatek podnětů ke svému rozvoji nemůže projít plnohodnotným vývojem. Rodinná situace dítěte silně ovlivňuje jeho chování a emoční stav. Děti díky jejich situaci kradou, lžou a toulají se. Spolupráce se sociálně aktivizační službou je pro tyto rodiny velmi zásadní. Lze tedy tvrdit, že výsledek šetření je v souladu s teorií, kterou uvedla autorka v bakalářské práci.

Děti, které nemají dostatek pozornosti od svých rodičů projevují snahu svou pozornost uplatnit jinde, nejčastěji v problémovém chování či poruchách emocí. Neznají, co je to kvalitní zázemí, nemají v životě cíl a ani nejsou motivované cokoliv změnit.

5.11 Diskuse

Smyslem výzkumu bylo získat podstatné informace pro zjištění, zdali je teorie v souladu s praktickou částí bakalářské práce. Autorka chtěla zjistit, jaké rodiny se nachází v sociálně aktivizačních službách, jak se v sociálně slabých rodinách cítí děti, a jaký to má dopad na jejich vývoj. Zároveň se zaměřila na sociálně aktivizační služby, které sociálně slabým rodinám pomáhají v obtížných situacích.

Díky výzkumnému šetření v podobě dotazníkové metody, které bylo doplněno kazuistikami se autorka chtěla ponořit více do tématu. Což se jí povedlo. Závěrečné shrnutí výzkumu dopadlo téměř dle očekávání. Autorce se povedlo zjistit, jak děti ze sociálně slabých rodin ovlivňuje finanční situace v rodinách, a jakým způsobem rodinám pomáhá sociálně aktivizační služba. Z kazuistik se autorce povedlo lépe ponořit se do tématu a zjistit informace o rodinách a dětech, které dochází do Sociálně aktivizační služby Sasanka nacházející se ve městě Jičín.

Dle výsledků výzkumného šetření lze pravděpodobně říct, že teorie je srovnatelná s výzkumem. Autorka může tvrdit, že sociálně slabá rodina nemá dostatečné prostředky pro kvalitní rozvoj dětí. Díky této situaci je zde možný rozvoj poruch chování a emocí. Domnívá se, že pomoc od státu není dostatečná. Děti ze sociálně slabých rodin jsou mnohem choulostivější ke vzniku poruch chování a emocí než děti z funkčních rodin.

Autorka práce došla k zjištění, že v sociálně aktivizačních službách se nachází málo sociálních pracovníků. Z toho důvodu jsou časově vytížené a nemají čas na svou práci, natož aby vyplňovaly dotazníky. Pracovnice jsou špatně finančně ohodnocené. Tyto služby mají nejednotný systém. I přestože dávky nebyly záměrem práce, autorka se domnívá, že jsou v České republice dostatečné a na dobré úrovni.

5.12 Navrhovaná opatření

Vzhledem k rostoucím poruchám chování a emocí u dětí považuje autorka téma bakalářské práce za velmi aktuální a podstatné. Mělo by se dostat více do povědomí všech rodin, nejen sociálně slabých.

Jako jedno z hlavních opatření autorka navrhuje posílit státem sociálně aktivizační služby. Tyto služby jsou v současnosti velmi zahlcené. Pracovnice nemají dostatek času na svou práci, nestíhají navštěvovat konkrétní rodiny pravidelně, aby v nich mohlo docházet k nejlepším pokrokům. Jsou velmi špatně finančně ohodnoceny, a proto se do tohoto oboru nikdo nehrne. V této službě také velmi chybí mužské zastoupení.

Díky časové vytíženosti pracovníc se autorce vrátilo velmi malé množství vyplněných dotazníků. Autorka si mohla toto tvrzení ověřit i ve své praxi, kdy byla sama vyslána do sociálně slabých rodin pro kontrolu a práci s dětmi, i když tato práce nebyla jejím cílem. Pracovnice využívaly každého, kdo by jim pomohl.

Tyto služby nemají jednotný systém, což je velká škoda. Služby financují různé instituce, od neziskových až po církevní. Cílem státu by mělo být tyto služby sjednotit a posílit financování pracovníků.

Stát by měl také posílit sanace a aktivizace rodiny, aby pracovnice byly schopné kontrolovat své klienty nejen přes mobilní zařízení, ale i fyzicky. Minimálně jednou týdně. Jelikož toto nejsou schopné splnit, protože není dostatek lidí pro tuto práci, není divu, že Orgán sociálně-právní ochrany dětí velmi často odebírá rodinám děti. Stát by se měl zaměřit na sanaci sociálně slabé rodiny, aby Orgán sociálně-právní ochrany dětí tyto děti nemusel brát z rodinného prostředí. Přičemž to by mělo být hlavním cílem těchto služeb, pomáhat sociálně slabým rodinám na tolik, aby jim nikdo odebírat děti nemusel.

6 ZÁVĚR

Jak autorka uvádí již v úvodu bakalářské práce, k tomuto tématu ji navedla především její zkušenost z praxe, kterou absolvovala během studia. Zároveň současná situace, která je pro mnohé rodiny velmi náročná přispěla k důležitosti tohoto tématu.

I přestože měla autorka jisté znalosti ohledně problematiky sociálně slabých rodin, dozvěděla se z publikací velké množství nových informací. Ucelila si vývoj dítěte, a zároveň se ponořila do hloubky tématu rodina.

Nejvíce autorku překvapil samotný výzkum. Byla velmi zklamaná z toho, jak málo pracovníků bylo ochotných spolupracovat. Nedostalo se jí téměř žádné zpětné vazby, i přestože během praxí měla slíbenou ochotu spolupráce s několika institucemi. Co se týče kazuistik, ty pro autorku byly velmi zajímavé. Různé příběhy dětí z různých rodin byly velmi obohacující, naučné, a zároveň velmi emotivní.

Je fascinující, jak se život dítěte odvíjí od situace, ve které se nachází. Je sice pravdou, že se dítě rodí jako čistý a nepopsaný list, ale zároveň se rodí do již zaběhlé životní situace, se kterou se ne kdy dá pracovat. Během psaní bakalářské práce si autorka uvědomila i fakt, že nelze všechno změnit a ovlivnit jako sociální pracovník, či speciální pedagog. Je důležité změnit to, co změnit lze, protože rodinnou situaci dokážou napravit pouze členové rodiny, nikdo jiný.

7 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- ČAPEK, J., ČAPKOVÁ, M., 2010. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-779-4.
- ČÁP, J., 1997. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7066-534-3.
- ČÁP, J., MAREŠ, J., 2007. *Psychologie pro učitele*. 2. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-273-7.
- DUNOVSKÝ, J., 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum. ISBN 08-040-86.
- HELUS, Z., 2004. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-888-0.
- HENDL, J., 2005. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- CHRÁSKA M., 2007: *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1369-4.
- JEDLIČKA, R., 2017. *Psychický vývoj dítěte a výchova: jak porozumět socializačním obtížím*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0096-5.
- KOLÁŘ, Z., 2012. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3710-2.
- KRTIČKOVÁ, K., 2015. *Výchovné problémy v dysfunkčních rodinách. Šance dětem* [online]. [vid. 8. 1. 2015]. ISSN 1805-8876. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/vychovne-problemy-v-dysfunkcnich-rodinach>
- MARTANOVÁ PAVLAS, V., 2012. *Problémy s chováním. Šance dětem* [online]. [vid. 13. 4. 2012]. ISSN 1805-8876. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/problemy-s-chovanim>
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., 2003. *Mládež a delikvence*. 2. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-771-X.
- MIOVSKÝ, M., 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 80-2471362-4.
- NAVRÁTIL, S., MATTIOLI, J., 2011. *Problémové chování dětí a mládeže: [jak mu předcházet, jak ho eliminovat]*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3672-3.
- PIAGET, J., INHELDER, B., 2010. *Psychologie dítěte*. 5. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-798-5.
- POKORNÁ, V., 2010. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. 4. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-817-3.

PUGNEROVÁ, M., KVINTOVÁ, J., 2016. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5452-9.

VÁGNEROVÁ, M., 2012. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*.

2. aktual. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.

VÁGNEROVÁ, M., 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-7967-414-4.

SOBOTKOVÁ, I., 2012. *Psychologie rodiny*. 3. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0217-2

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dostupné z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_108_2006

8 Seznam příloh

Příloha č. 1: Soubor strukturovaných otázek	73
---	----

9 Přílohy

Příloha č. 1: Soubor strukturovaných otázek

- Kolik rodin je registrováno ve Vaší sociálně aktivizační službě?
- Kolik dětí je registrováno ve Vaší sociálně aktivizační službě?
- Kolik rodin vedete ve Vaší sociálně aktivizační službě s jedním dítětem?
- Kolik rodin vedete ve Vaší sociálně aktivizační službě se dvěma dětmi?
- Kolik rodin vedete ve Vaší sociálně aktivizační službě se třemi dětmi?
- Kolik rodin vedete ve Vaší sociálně aktivizační službě se třemi a více dětmi?
- Jaké nejvyšší dosažené vzdělání mají obvykle rodiče z těchto rodin?
- Kde sociálně slabé rodiny bydlí?
- Pokud je rodina kompletní, chodí oba rodiče do zaměstnání?
- Pokud rodina není kompletní, kdo chodí do zaměstnání?
- Jaký typ profese mají obvykle pracující z těchto rodin?
- Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou úplné?
- Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou rozvedené?
- Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou v novém partnerském vztahu?
- Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou v roli samoživitelů?
- Kolik rodin, které jsou vedeny v sociálně aktivizační službě jsou v roli vdovců?
- Jakou formu sociální pomoci tyto rodiny obvykle využívají?
- Pobírají sociálně slabé rodiny finanční příspěvky od státu?
- Jakým způsobem obvykle děti ze sociálně slabých rodin tráví své víkendy a volný čas?
- Kdo určuje denní režim dítěte?
- Má dítě ze sociálně slabé rodiny doma k dispozici vše, co potřebuje ke svým zájmům?
- Co obvykle dítěti ze sociálně slabé rodiny schází?
- Má dítě ze sociálně slabé rodiny dobrý vztah se svými rodiči?
- Má dítě ze sociálně slabé rodiny dobrý vztah se svými vrstevníky?
- Jaké výchovné styly jsou v sociálně slabých rodinách nejčastěji využívány?

- Pokud je sociálně slabá rodina kompletní (matka, otec a dítě), shodnou se partneři na společné výchově?
- Jaká forma trestů je nejčastěji při výchově dětí používána?
- Jaká forma odměn je nejčastěji při výchově dětí používána?
- Zajímají se rodiče dětí ze sociálně slabých rodin o emoční stránku dětí?
- Zajímají se rodiče dětí ze sociálně slabých rodin o studijní výsledky dětí?
- Svěřují se děti ze sociálně slabých rodin svým rodičům?
- Jak se děti ze sociálně slabých rodin cítí v domácím prostředí?
- Pociťují děti ze sociálně slabých rodin problémy ve své rodině a vnímají vzájemné vztahy rodičů?
- Respektují děti ze sociálně slabých rodin své rodiče?
- Mají děti ze sociálně slabých rodin výchovné problémy ve škole?
- Mají děti ze sociálně slabých rodin studijní problémy ve škole?
- Spolupracují sociálně slabé rodiny se školou, které dítě navštěvuje?